

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ

ΒΕΖΥΡΙΔΟΥ ΧΑΡΑ

A.M 960

ΕΠΟΠΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΑΡΙΑ ΖΟΥΜΠΟΥΛΗ

ΑΡΤΑ 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 4 ^Ο - ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 5 ^{ΟΥ} ΑΙ.....	7
Η ΘΥΜΕΛΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ.....	12
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ.....	14
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ.....	21
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΕΣ.....	32
ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΣΜΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ.....	37
ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΗΘΟΣ ΣΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ.....	42
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	49
ΕΠΙΜΕΤΡΟ.....	52
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	54

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η τεράστια δράση και ο μεγάλος ρόλος που έπαιξε η παρουσία του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου στην ιστορία της Εκκλησίας ήταν η σπίθα που κίνησε την περιέργειά μου για ν' ασχοληθώ με τις απόψεις του περί της μουσικής αναλυτικά. Έτσι, η εκπόνηση της παρούσας εργασίας, εμπεριέχει την προσεκτική μελέτη των απόψεών του, καθώς και την σημασία της μουσικής κατά τον 4^ο αιώνα στον οποίο έζησε.

Αναμφισβήτητα, για την επιτυχή εκπόνηση της εργασίας μας, χρειάστηκαν πηγές, πολύτιμες σημειώσεις, σημαντικότερη βιβλιογραφία και καθημερινές επισκέψεις σε βιβλιοθήκες πανεπιστημίων και όχι μόνο. Βασικά εγχειρίδια για την μελέτη των απόψεων του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, υπήρξαν τα ευρετήρια θεμάτων βάσει της Ελληνικής Πατρολογίας του J. Migne. Για την καλύτερη κατανόηση του θέματος, καθώς και για την περαιτέρω έρευνά του σημαντικό ρόλο έπαιξε η προσεκτική μελέτη και κατανόηση του αρχαιοελληνικού «ήθους» και πως αυτό με την πάροδο των χρόνων μετεξελίχθηκε σε χριστιανική «ηθική». Υπήρξαν πολλές δυσκολίες στην πορεία της έρευνάς μου, οι οποίες λειτούργησαν, τελικά, ως έναυσμα για την περαιτέρω ενασχόλησή μου με το θέμα.

Για να μπορέσω να κατανοήσω καλύτερα το θέμα σημαντική υπήρξε και η μελέτη των ιστορικών γεγονότων της αρχαίας και της βυζαντινής περιόδου. Σημαντικό στήριγμα υπήρξαν οι μεγάλοι ιστορικοί – συγγραφείς για τις περιόδους αυτές, όπως ο I. E. Καραγιαννόπουλος, ο M. Rostovtzeff και ο X. Μπένγκστον. Στη διάρκεια της μελέτης μπόρεσα να καταλάβω ότι η διαμόρφωση της μουσικής ήταν απόρροια των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών. Η τέχνη της μουσικής υπήρξε μετά την επική ποίηση η πιο σημαντική για τους αρχαίους Έλληνες κι έτσι οι μεγάλοι φιλόσοφοι της εποχής είχαν καταλάβει από νωρίς την μεγάλη επίδραση της στην ψυχολογία των ανθρώπων. Προσπάθησαν να τους κατευθύνουν μέσω αυτής και συγκεκριμένα να τους διαπαιδαγωγήσουν μέσω της μουσικής. Αυτό που μας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση είναι η βαρύτητα που έδιναν στην διδασκαλία της μουσικής, ακόμη και στους μελλοντικούς πολεμιστές.

Όταν εμφανίστηκε ο Χριστιανισμός υπήρξαν έντονες αντιδράσεις που τις περισσότερες φορές κατέληγαν σε βίαιες συγκρούσεις. Έτσι, βλέπουμε ότι οι μεγάλοι Πατέρες της εκκλησίας προσπαθούν να συνδέσουν την θρησκευτική

λατρεία με ήπια χαρακτηριστικά που γαληνεύουν την ψυχή. Για να το καταφέρουν αυτό χρησιμοποίησαν συγκεκριμένους ρυθμούς στην μουσική. Οι απόψεις του Ιωάννη του Χρυσοστόμου παίζουν καταλυτικό ρόλο στην διαμόρφωση της μουσικής της εποχής. Παρατηρούμε ότι ακόμη και στις μέρες μας η εκκλησιαστική μουσική βασίζεται στις δικές του απόψεις σε ένα μεγάλο μέρος.

Κλείνοντας, θα ήθελα να τονίσω την μεγάλη επίδραση που είχαν πάνω μου οι απόψεις αυτές και πως κατάφερα να κατανοήσω καλύτερα και σε βάθος τους παράγοντες που καθόρισαν την σύνδεση του αρχαιοελληνικού ήθους και της χριστιανικής ηθικής στην μουσική.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή ανοίγει με μια εκτενή αναφορά στο βίο του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου. Συγκεκριμένα, περιέχονται στοιχεία για τις ομιλίες του, για τις απόψεις του, για το συγγραφικό του έργο. Καθοριστικό ρόλο έπαιξε η μητέρα του, τόσο στην διαπαιδαγώγησή του όσο και στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Χάρη στην εκπαίδευση που έλαβε από μικρή ηλικία διαμόρφωσε και τις απόψεις που θα δούμε εκτενέστερα παρακάτω. Επίσης, δίνονται στοιχεία για την δράση του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, και μάλιστα εναντίον των αιρετικών. Ιδιαίτερα υπογραμμίζεται η υπεράσπιση της εκκλησιαστικής μουσικής, καθώς και οι θέσεις του έναντι της μουσικής των αιρετικών. Ο ρόλος του Ιωάννη του Χρυσόστομου υπήρξε κομβικός για την ανάπτυξη της εκκλησιαστικής μουσικής και την διαμόρφωσή της με τα σημερινά χαρακτηριστικά.

Για την κατανόηση της εκκλησιαστικής μουσικής, επιχειρούμε μια επισκόπηση της μουσικής κατά τον 4^ο και κατά τις αρχές του 5^{ου} μ.Χ. αιώνα, με ανάλυση των τρόπων και της θέσης τους στην αρχαία και στη βυζαντινή εποχή, αλλά και με εστίαση στην έννοια του ήθους στην μουσική. Για να την κατανοήσουμε σε βάθος εξετάζουμε και τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου αυτής. Η δημιουργία της εκκλησιαστικής μουσικής συνέπεσε με μια ταραγμένη, ιστορικά, περίοδο και αυτό φαίνεται ότι την επηρέασε ιδιαίτερα. Η έκφραση της χριστιανικής λατρείας αποτυπώνεται και πάνω στην μουσική. Εκτεταμένη αναφορά κάνουμε στην υμνογραφία που υπήρξε ο κατεξοχήν λατρευτικός τρόπος στην μουσική.

Σε αντίστιξη, εξετάζουμε την λεγόμενη θυμελική μουσική, η οποία απασχόλησε ιδιαίτερα την Εκκλησία στα χρόνια του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, και την οποία οι Πατέρες της Εκκλησίας προσπαθούν να καταπολεμήσουν με την σύνθεση ύμνων και με τις προσθήκες καινοτομιών στην εκκλησιαστική μουσική. Η θυμελική μουσική καταπολεμήθηκε από τους Πατέρες ως φορέας διαφθοράς της ψυχής των ανθρώπων κι έτσι πήραν αυστηρά μέτρα για την αποτελεσματική αντιμετώπισή της.

Επιπλέον, εξετάζουμε σε βάθος το ήθος στην μουσική, για το οποίο πρωτομίλησαν οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι. Το ήθος στην μουσική συνδέεται άμεσα με την ψυχική κατάσταση του ανθρώπου. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά

παραδείγματα φιλοσόφων που μίλησαν για το ήθος στην μουσική, όπως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτωνας. Η συμβολή του πρώτου μάλιστα υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση της μουσικής αισθητικής. Στη συνέχεια, αναφέρουμε τα είδη των αρμονιών και πως αυτά πήραν την ονομασία τους από την ψυχική κατάσταση στην οποία αναφέρονταν. Αυτός η κατηγοριοποίηση φαίνεται ότι απασχόλησε ιδιαίτερα τους φιλοσόφους της εποχής καθώς υπήρξαν έντονες διαφωνίες και ενστάσεις.

Παρατηρούμε, όμως, ότι το ήθος στην μουσική απασχόλησε και τους Πατέρες της Χριστιανικής Εκκλησίας κατά την Βυζαντινή περίοδο. Στην προσπάθειά τους να αποκόψουν τους δεσμούς μεταξύ της ειδωλολατρικής και της χριστιανικής θρησκείας απαγόρευσαν την χρήση μουσικών οργάνων στην εκκλησιαστική μουσική. Παρ'όλα αυτά δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσουμε ότι στην ουσία ο χριστιανισμός ακολούθησε πολλά από αυτά που διατυπώθηκαν περί μουσικής και όχι μόνο κατά τους αρχαίους χρόνους.

Στο τέλος, καταλήγουμε σε ένα γενικό συμπέρασμα για το πώς το αρχαιοελληνικό ήθος γίνεται χριστιανική ηθική, ακόμα και στην μουσική. Το συμπέρασμα αυτό είναι βασισμένο στις απόψεις που έχει εκφράσει ο ίδιος ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 4^Ο - ΑΡΧΕΣ 5^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ¹

Η ιστορία της εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής είναι σύμφυτη με την εμφάνιση του Χριστιανισμού. Οι απαρχές της χάνονται στα πρωτοχριστιανικά χρόνια, οπότε υιοθετείται και ο ιδιαίτερος λειτουργικός της χαρακτήρας. Η φύση της προέρχεται από τις μουσικές πρακτικές που ήταν ήδη σε ευρεία διάδοση στον αρχαίο κόσμο και που δάνεισαν την πρώτη ύλη για την διαμόρφωση μιας μουσικής που είχε σαν στόχο της να υπηρετήσει την χριστιανική λατρεία. Από την άποψη αυτή, η θεμελιώδης υπόσταση της εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον λαό.

Ο 4^{ος} και ο 5^{ος} αιώνας είναι εποχή μεγάλης πολεμικής στον χριστιανικό κόσμο, που βγαίνει από ένα μείζον κύμα διωγμών και έρχεται αντιμέτωπος με ένα μείζον κύμα αιρέσεων.² Στο πλαίσιο αυτό, σημειώνονται ραγδαίες μεταρρυθμίσεις και αλλαγές στην βυζαντινή μουσική, που αποτελούν σταθμό στην ιστορία της. Από αυτές ξεκινάει μια περίοδος ακμής που διαρκεί για 5 περίπου αιώνες.

Το α' μισό του 4^{ου} αιώνα σημειώνεται η τελευταία μεγάλη έξαρση διωγμών επί Διοκλητιανού (284-305 μ.Χ.). Με το διάταγμα των Μεδιολάνων³ από τον Μέγα Κωνσταντίνο το 313, αναγνωρίζεται ο Χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία του ρωμαϊκού κράτους και παίρνει υπόσταση ο θεσμικός χαρακτήρας της Εκκλησίας, με την οργάνωση ενός συγκεκριμένου λατρευτικού τυπικού. Η επισιμότητα με την οποία περιβάλλεται πλέον η χριστιανική λατρεία οδηγεί στο

¹ Το παρόν κείμενο βασίστηκε στις εξής πηγές: Αλεξάνδρου Μαρία, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Μουσική*, Σημειώσεις και επιλογή Κειμένων, σ. 79. Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Ιστορική Επισκόπηση της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής από των Αποστολικών χρόνων μέχρι των καθ' ημάς (1-1900 μ.Χ.)*, Κατερίνη 1990, σσ. 84-91. Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Αθήνα 2002, σσ. 89-98.

² Ιωάννου Ε. Καραγιαννόπουλου, *Ιστορία Βυζαντινού Κράτους, Τόμος Α', Θεσσαλονίκη 1995*, σσ.255-259.

³ Ψηφίστηκε το 313 μ. Χ. και μ' αυτό ο Μεγάλος Κωνσταντίνος, σταμάτησε τους διωγμούς των Χριστιανών. Νομιμοποιήθηκε ο χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία και όταν ο ίδιος έγινε αυτοκράτορας το 324, σταμάτησαν και οι διωγμοί των χριστιανών.

χτίσιμο μεγάλων ναών με αυτοκρατορικές χορηγίες, μα και σε λαμπρότητα και μεγαλοπρέπεια στις σχετικές τελετουργίες⁴.

Στην νέα εκκλησιαστική συγκρότηση, σημαντικό ρόλο έχει η παρουσία μεγάλων Πατέρων και Διδασκάλων με εξαιρετική μόρφωση, οι οποίοι αναλαμβάνουν την συγγραφή λειτουργικών κειμένων που αποτυπώνουν την μέχρι τότε ρευστή προφορική παράδοση, διαμορφώνοντας την σύμφωνα με τους επίσημους δογματικούς προσανατολισμούς, αλλά και με την σφραγίδα της δικής τους προσωπικότητας. Τα μεγάλα αστικά κέντρα της αυτοκρατορίας (Ρώμη, Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια), εξελίσσονται σε μείζονα λειτουργικά κέντρα με οικουμενική ακτινοβολία. Ο συνδυασμός της αποστολικής παράδοσης και των τοπικών στοιχείων κάθε περιοχής, οδήγησαν σε αξιοσημείωτες λειτουργικές μορφές και λειτουργικούς τύπους⁵.

Ιδιαίτερα αναπτύσσεται η υμνογραφία, κυρίως σε μοναστικά περιβάλλοντα. Μέχρι τον 4^ο αιώνα, στην εκκλησία έψαλλε ο λαός⁶. Ο Μέγας Βασίλειος⁷ καταγράφει στην εποχή του δυο διακριτές πρακτικές: την *αντιφωνική* ψαλμωδία, κατά την οποία το εκκλησίασμα χωριζόταν σε δύο μέρη που έψαλλαν αντιφωνικά και την *καθ' υπακοήν*, κατά την οποία ο ψάλτης έψαλλε ένα ψαλμικό στίχο και στο τέλος με τον λαό έψαλλαν την «υπακοή». Η θέση του ψάλτη ήταν πλέον πολύ σημαντική και υψηλής υπόληψης, γι' αυτό το λόγο, υπήρξε άνθιση στην ίδρυση ειδικών σχολών για την παροχή των απαραίτητων γνώσεων στους ενδιαφερόμενους.

⁴ Βλ. Ιωάννου Ε. Καραγιαννόπουλου, *ό.π.*, σελ.255-259.

⁵ Βλ. Μέγας Βασίλειος, *Επιστολαί* (Y. Courtonne, *Saint- Basile, Lettres*, τ. 1-3, Paris, 1957), σελ.1004.

⁶ Συνήθως, οι ψάλλοντες προέρχονταν από τους κατώτερους κληρικούς βαθμούς, του Αναγνώστη, του Ψάλτη και του Υποδιακόνου. Οι Αναγνώστες είχαν ως κύριο έργο τους την ανάγνωση, ενώ οι ψάλτες-μονωδοί, αναλάμβαναν την ψαλμώδηση των τεχνικότερων μελών και είχαν ηγετική θέση απέναντι στον λαό. Βλ. Σταυράκου Ευαγγελία, *Το Βυζαντινό Χορωδιακό Σύστημα, 1^ο Συνέδριο της ASBMH, 2007*, σ. 2.

⁷ Ο Μ. Βασίλειος αναφέρει αυτά τα είδη ψαλμωδίας σε επιστολή του προς τον κλήρο της Νεοκαισαρείας (Επιστολή ΞΓ'). Βλ. Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Αθήνα, 2002, σσ. 93-94.

Ο αντιφωνικός ψαλτικός τρόπος καθιερώθηκε από τον πατέρα Ιγνάτιο τον Θεοφόρο⁸, ο οποίος παρέταξε στην εκκλησία δύο μουσικούς χορούς, τον α' και τον β' (δεξιός και αριστερός αντίστοιχα) καθώς και τα *αντίφωνα*. Οι στίχοι ενός ψαλμού εκτελούνταν από ένα μονωδό. Ο λαός διαιρείτο σε δυο χορούς που απαντούσαν εναλλάξ με ένα ρεφραίν, το αντίφωνο. Υπάρχουν και παραλλαγές του συγκεκριμένου τρόπου, όπως το ότι μπορεί να υπάρχουν δυο μονωδοί, κάθε χορός μπορεί να έχει δικό του ρεφραίν, μπορεί να επαναλαμβάνεται μόνο το τέλος του ρεφραίν, το λεγόμενο ακροτελεύτιο, στην αρχή και στο τέλος της ψαλμωδίας οι μονωδοί και ο λαός να αποτελούν μια ενότητα και τέλος, το ρεφραίν, μπορεί να αλλάξει και να αντικατασταθεί από τη λεγόμενη περισσή. Επιπλέον, υπάρχουν και διάφορες δομικές δυνατότητες, που είναι η απλή επανάληψη, στην οποία κάθε νέος στίχος ψέλνεται με την ίδια μελωδία, η προοδευτική επανάληψη, κατά την οποία η μελωδία αλλάζει κάθε δύο στίχους, οι οποίοι ψέλνονται εναλλάξ από τους χορούς και οι επωδικές μορφές, στις οποίες μετά από δύο στίχους με διαφορετική μελωδία, που ψέλνουν οι χοροί εναλλάξ, ψέλνεται και από τους δύο χορούς μια μουσικά και ποιητικά *απαράλλακτη* επωδός⁹. Στο πέρασμα των χρόνων, έγιναν δύο αλλαγές. Η πρώτη ήταν η ένωση των δύο χορών και η δεύτερη ήταν ότι οι ψαλμικοί στίχοι παραμερίστηκαν από τα εξωβιβλικά τροπάρια.

Ο αντιφωνικός τρόπος υιοθετήθηκε από διάφορους αρχιερείς και σε διάφορες περιοχές. Συγκεκριμένα, ο Μέγας Βασίλειος στην ΞΓ' επιστολή του αναφέρει πως η *αντίφωνος ψαλμωδία* χρησιμοποιούνταν στην Αίγυπτο, στη Λιβύη, στην Παλαιστίνη, στην Αραβία, στην Φοινίκη, στην Συρία και στην Εκκλησία των Χαλκιδέων.

Παράλληλα, έντονη είναι και η ανάπτυξη του *καθ' υπακοήν* τρόπου. Αυτός αναπτύχθηκε στις χριστιανικές συνάξεις, όπου ένας μονωδός εκτελούσε τους στίχους ενός ψαλμού. Οι υπόλοιποι τον άκουγαν με προσοχή και κατά τους τελευταίους στίχους έψαλλαν, ή μάλλον ουσιαστικά απαντούσαν με ένα

⁸ Ο Άγιος Ιγνάτιος ο Θεοφόρος είναι μια ιδιαίτερα σημαντική εκκλησιαστική προσωπικότητα, που έδρασε στα τέλη του πρώτου, με αρχές του 2^{ου} αιώνα. Υπήρξε δεύτερος επίσκοπος Αντιόχειας και στις επιστολές του διασώζονται πολύτιμα στοιχεία για τα πρώτα χριστιανικά χρόνια. Βλ. Τσιμούρη Κατερίνα, *Το παιδί με την παιδική φλόγα: Άγιος Ιγνάτιος ο Θεοφόρος*, Εκδόσεις Αθως, Αθήνα, 2009, σ. 6.

⁹ Ulrich Michels, *Άτλας της Μουσικής*, τ. Ι, σ. 183.

συγκεκριμένο στίχο του ψαλμού, που λέγεται υπόψαλμα, υπακοή ή προκείμενον. Αυτός ο στίχος ψελνόταν πρώτα από τον μονωδό, για να τον μάθει ο λαός. Όταν ο ψάλτης έψελνε το ένα μέρος του στίχου, ο λαός τελείωνε τον υπόλοιπο ή όταν ο ψάλτης έψελνε ολόκληρο το στίχο, τότε ο λαός επαναλάμβανε ή έψαλλε το «Αμήν». Στην περίπτωση του προκειμένου, ο λαός επαναλάμβανε και επαναλαμβάνει μόνο το τέλος του δεδομένου στίχου, το λεγόμενο ακροστίχον.

Εν τέλει, στα μέσα αυτού του αιώνα, καθιερώθηκε κι ένας άλλος τρόπος ψαλμωδίας που επικράτησε κυρίως στην Αρμένικη εκκλησία, γνωστός ως *υποψάλλειν*.

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω, κατά τον 4^ο αιώνα έγινε συστηματική αναδιοργάνωση της εκκλησιαστικής μουσικής και ειδικότερα της λατρευτικής υμνωδίας. Αξιοσημείωτο, είναι το γεγονός ότι παρά την επισημότητα που κερδίζει η χριστιανική λατρεία, και παρά το εύρος των μεταρρυθμίσεων, βασικό υφολογικό μέλημα παραμένει η απλότητα του βυζαντινού μέλους.

Οι Πατέρες που εργάστηκαν την εποχή αυτή για την μουσική μεταρρύθμιση ήταν ο Εφραίμ ο Σύρος στη Συρία, ο Αθανάσιος ο Μέγας στην Αλεξάνδρεια, ο Αμβρόσιος στην Εκκλησία των Μεδιολάνων, ο Μέγας Βασίλειος στη Μικρά Ασία και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στην Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης¹⁰. Κοινό πνεύμα είναι σε όλους η απόσταση από την κοσμική μουσική και η προαγωγή της αρμονικής συμφωνίας στις ψυχικές διαθέσεις. Έπρεπε, δηλαδή να φροντίζουν για τον ορθό προσανατολισμό του ποιμνίου τους στην μουσική που θα είχε το κατάλληλο ήθος.

Όπως θα δούμε και πιο κάτω, η έννοια του *ήθους* είναι άμεσα συνδεδεμένη με αυτή του *γένους*. Ανάμεσα στις αλλαγές που έγιναν, ήταν και η ένταξη χρωματικών και μικτών γενών στις λατρευτικές υμνωδίες. Επικρατούσε ο δώριος τρόπος, γνωστός για την σεμνότητα και τη μεγαλοπρέπειά του. Επιπλέον, χρησιμοποιούνται ο φρύγιος, ο λύδιος και ο μυξολύδιος, με επικρατέστερο μεταξύ τους τον φρύγιο, ο οποίος ταίριαζε με τη στρατευόμενη εκκλησία που πολεμούσε τους αιρετικούς, αφού το άκουσμά του ενέπνεε και έδινε θάρρος.

¹⁰ Βλ. Νικόλαος Μουτσόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Πολιτισμού*, εκδόσεις Αλέξανδρος, Αθήνα, 2004, σελ. 208-209.

Μάλιστα, κατά τον 4^ο αιώνα αναπτύχθηκε η υμνωδία που περιλαμβάνει την μελωδική εκφορά των νέων κειμένων, και μάλιστα αρχικά κυρίως πεζών κειμένων, όπως είναι η δοξολογία «Δόξα εν υψίστοις Θεώ¹¹». Έτσι, γεννήθηκαν νέοι ύμνοι με νέα υφολογία. Μέσα στο κλίμα αυτό, πολλοί αιρετικοί προσπάθησαν να συνθέσουν άσματα με περιεχόμενο έντονα επηρεασμένο από τα κοσμικά αντίστοιχα. Ωστόσο δέχθηκαν σκληρή και έντονη κριτική για την τολμηρή τους γλώσσα, αλλά και για την μουσική τους, η οποία θεωρήθηκε πως παρέσυρε τους πιστούς στην αμαρτία¹².

¹¹ Βλ. Ulrich Michels, *Άτλας της Μουσικής*, τ. Ι, σ. 183.

¹² Βλ. L.-M. Malingrey, *Jean Chrysostome, Lettres à Olympias – Vie anonyme d'Olympias*, Paris, 1968, σελ. 106-389.

Η ΘΥΜΕΛΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ¹³

Καθ' όλη την διάρκεια του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα, οι Πατέρες της Εκκλησίας φαίνεται να απασχολούνται ιδιαίτερα από την επιρροή που έχει στους πιστούς ο χώρος των κοσμικών διασκεδάσεων, το θέατρο, αλλά και η "θυμελική" μουσική.

Τα πρώτα δείγματα θυμελικής μουσικής εντοπίζονται στα ελληνιστικά χρόνια, ως αγώνες που λαμβάνουν χώρα γύρω από την θυμέλη, την ορχήστρα του θεάτρου. Πρόκειται, δηλαδή, για μουσικό αγώνα, στον οποίο λαμβάνουν μέρος επαγγελματίες ηθοποιοί, χορευτές και μουσικοί. Οι συμμετέχοντες αυτοί, ονομάζονται *Διονυσιακοί Τεχνίται*¹⁴ και βρίσκονταν υπό την προστασία του θεού του θεάτρου Διόνυσου. Αξίζει να σημειωθεί πως οι Διονυσιακοί Τεχνίται, ιδρύουν τα δικά τους σωματεία, τα οποία στελεχώνουν τους αγώνες και σε αντάλλαγμα επιδιώκουν την αναγνώριση σημαντικών προνομίων, όπως η ασυλία και η ατέλεια των μελών τους. Τα σωματεία αυτά, επεκτάθηκαν μέχρι και τη Μικρά Ασία κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας¹⁵.

Στα πρώτα βυζαντινά χρόνια, θυμελική καλείται η μουσική που συνοδεύει διάφορα θεάματα, ως επί το πλείστον κατάλοιπα του αρχαίου δράματος. Το περιεχόμενό τους είναι συνήθως ξένο προς τα χριστιανικά ήθη, συχνά δε χαρακτηρίζεται άσεμνο, και σε πολλές περιπτώσεις φέρεται να παραπέμπει άμεσα σε ειδωλολατρικές τελετές.

Η "ηδυπάθεια" θεωρείται βασικό συστατικό των περιών ο λόγος διασκεδάσεων, όπου άνδρες και γυναίκες συμφέρονται επί σκηνής, συνοδευόμενοι από ορχήστρα μουσικών. Επιπλέον, συχνά οι θίασοι αυτοί διακωμωδούν τα εκκλησιαστικά πράγματα, ακόμα και τα μυστήρια όπως το

¹³ Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Αθήνα 2002, σσ. 103-110., Αμαλία, Κ. Ηλιάδη, Βυζαντινή Μουσική, http://www.matia.gr/library/ebook02_04/index.html, 20-5-2011, Παπαδόπουλος Γεώργιος, http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/papadopoulos_music_per2_3.html, 20-5-2011.

¹⁴ Στεφανής Ι., *Διονυσιακοί Τεχνίται. Συμβολές στην προσωπογραφία του θεάτρου και της μουσικής των αρχαίων Ελλήνων*, Ηράκλειο 1988, αρ. 1526, 2446.

¹⁵ Βλ. λήμμα "Διονυσιακοί Τεχνίτες", Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, <http://asiaminor.ehw.gr/forms/filePage.aspx?lemmaId=4104>, 5/11/2011. Βλ. επίσης Μ. Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, εκδόσεις Παπαζήση, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 51-66.

βάπτισμα, ή τους διωγμούς των Χριστιανών. Με δεδομένη δε την μεγάλη τους δημοφιλία, οι Πατέρες αισθάνονται ότι πρέπει να προστατέψουν το ποίμνιό τους από την επιρροή τους. Επομένως, ασκούν αυστηρή κριτική και συνιστούν την αποφυγή τους. Η «*ηδυπαθής θυμελική μουσική*»¹⁶ ελέγχεται όχι μόνο ως περιττή, αλλά και επιζήμια, αφού διαφθείρει τις ψυχές, ξυπνώντας σε αυτές τις ηδονές.

Η θυμελική μουσική είναι μουσική των αστικών χώρων κυρίως. Χρησιμοποιεί μια μεγάλη ποικιλία μουσικών οργάνων και αξιοποιεί κυρίως το διάτονο μέλος. Είναι δε τόσο έντονα ταυτισμένη με την κοσμική διασκέδαση, που οι Πατέρες της Εκκλησίας την εξοβελίζουν από την εκκλησιαστική μουσική, την οποία συγχρόνως διαφοροποιούν αισθητικά, υιοθετώντας μικτά και χρωματικά γένη.

Οι υφολογικές αυτές επιλογές δεν αποτελούν την εποχή αυτή κάποιο δευτερεύον διακύβευμα. Είναι κρίσιμες για την ταυτοποίηση της ορθής δόξας σε έναν κόσμο όπου τα σπαράγματα της αρχαιότητας συνυπάρχουν μαζί με έναν χριστιανισμό που δεν έχει ακόμα θεμελιώσει την δογματική του ταυτότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Άρειος, που με τις θέσεις του προκάλεσε μια από τις πιο μεγάλες κρίσεις στην ιστορία των αιρέσεων, συνθέτει το πρώτο τέταρτο του 4ου αιώνα μια πλειάδα ασμάτων¹⁷. Το πιο γνωστό, που φέρει τον τίτλο «Θάλεια», φιλοδοξεί να αποδώσει τιμή στην ομώνυμη Μούσα, προστάτιδα της κωμωδίας και της ειδυλλιακής ποίησης. Σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο, το συγκεκριμένο έργο δεν ήταν απλώς ένα φιλολογικό ανάγνωσμα, αλλά είχε καταστεί το «Ευαγγέλιο» των οπαδών του Αρειανισμού¹⁸.

¹⁶ Βλ. Ηλιάδη Μαρία, *Βυζαντινή Μουσική*, http://www.matia.gr/library/ebook02_04/index.html 20-5-2011.

¹⁷ Βλ. Ιωάννου Ε. Καραγιαννόπουλου, *ό.π.*, σελ. 115-116.

¹⁸ Βλ. Παπαδόπουλος Γεώργιος, http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/papadopoulos_music_per2_3.html 20-5-2011.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ¹⁹

Η έννοια του ήθους στη μουσική συνδέεται με την αρχαία Ελλάδα, και στηρίζεται στην άποψη ότι η μουσική μπορεί να επιδράσει στην ψυχή του ανθρώπου. Ειδικότερα, το ήθος είναι ο χαρακτήρας της μουσικής, που έχει συγχρόνως αξία αισθητική, ψυχολογική και ηθική. Ως αποτέλεσμα, συγκεκριμένα αρμονικά περιβάλλοντα συνδέονται με συγκεκριμένες κοινωνικές και θρησκευτικές συνθήκες.

Οι αντιλήψεις περί αυτού του θέματος εντοπίζονται στην κλασική ελληνική αρχαιότητα, μαζί με τη σύνδεση της μουσικής ως τέχνης των ήχων με την γενική έννοια της μουσικής ως αμάλγαμα μουσικής και ποίησης. Την διδασκαλία για το ήθος στη μουσική εισήγαγαν ο Πλάτων στην *Πολιτεία*²⁰, όσο και ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική*²¹ και στα *Πολιτικά*:

Αλλά στην περίπτωση της ανάγκης να γίνουμε κοινωνοί της μουσικής, μόνη αιτία δεν είναι αυτή που αναφέραμε παραπάνω, αλλά και άλλη, επειδή δηλ. η μουσική φαίνεται να είναι χρήσιμη και για το χρόνο της ανάπαυσης. Έχουμε όμως χρέος να ερευνήσουμε μήπως αυτό συμβαίνει συμπτωματικά και μήπως η φύση της είναι άξια μεγαλύτερης τιμής από όσην απαιτεί η χρησιμοποίησή της που αναφέραμε. Και επομένως, μήπως πρέπει όχι μονάχα να μετέχουμε στην κοινή ηδονή, που όλοι τη νιώθουν (αφού μέσα στη φύση της μουσικής υπάρχει η ηδονή που μας προσφέρει, και γι' αυτό η χρήση της είναι προσφιλής σ' όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα από ηλικία και ήθος), αλλά και να προσέξουμε μήπως συντείνει κάπως στη διαμόρφωση του ήθους και της ψυχής. Κι αυτό θα μπορούσε να γίνει ολοφάνερο, αν αποδεικνυόταν ότι ασκεί επίδραση στη διαμόρφωση του χαρακτήρα. Αλλά το ότι επιδρά στο χαρακτήρα, είναι φανερό και από πολλά άλλα, και όχι λιγότερο από τις μελωδίες του Ολύμπου. Γιατί αυτές

¹⁹ Το παρόν κείμενο βασίστηκε στις εξής πηγές: Γιάννου Δημήτριος, *Ιστορία της Μουσικής*, τομ. Α', σ. 72. http://www.matia.gr/7/78/7806/7806_1_09.html, - 8-5-2011, <http://www.musipedia.gr/wiki/%CE%89%CE%B8%CE%BF%CF%82> - 8-5-2011, <http://lykomidis.wordpress.com/2009/12/20/> -8-5-2011

²⁰ Βιβλίο δέκατο, 604e. Με την ίδια έννοια και στον *Γοργία*, 513b και c.

²¹ IV, 1448b.

πραγματικά γεμίζουν τις ψυχές μας από ενθουσιασμό, κι ο ενθουσιασμός είναι πάθος της ψυχής που συνδέεται με το ήθος. Από όμοιο πάθος κυριεύονται οι άνθρωποι και όταν ακούνε απαγγελία μονάχα, χωρίς συνοδεία ρυθμού και μελωδίας. Κι επειδή έτυχε η μουσική να είναι ευχάριστο πράγμα, κι η αρετή συνίσταται στο να χαίρεται κανείς και ν' αγαπά και να μισεί με σωστό τρόπο, είναι φανερό ότι, περισσότερο από κάθε άλλο, οι νέοι πρέπει να μαθαίνουν και να μη συνηθίζουν, παρά στο να κρίνουν σωστά και να ευχαριστούνται με τα κόσμια ήθη και τις καλές πράξεις.

Παράλληλα με τα αληθινά φυσικά πάθη, υπάρχουν στους ρυθμούς και στις μελωδίες μιμήσεις θυμού και πραότητας, και ακόμη ανδρείας και σωφροσύνης, καθώς κι όλων των αντίθετων μ' αυτά, και των άλλων ηθικών συναισθημάτων. (Κι αυτό γίνεται φανερό από τα πράγματα, αφού η ψυχική μας κατάσταση μεταβάλλεται όταν ακούμε τέτοια μουσικά έργα). Όταν όμως συνηθίσει κάποιος να λυπάται και να χαίρεται από τις μιμήσεις, πλησιάζει στις συναισθηματικές καταστάσεις που του προκαλούν τα πραγματικά γεγονότα. (Αν π.χ. συγκινείται κανείς βλέποντας την προσωπογραφία κάποιου, όχι για άλλη αιτία, αλλά για την ίδια τη μορφή, είναι φανερό πως αναγκαστικά θα αισθάνεται ευχαρίστηση κι όταν βλέπει την πραγματική μορφή του προσώπου, που η εικόνα του τού προκάλεσε τα ίδια συναισθήματα.

Οι άλλες αισθήσεις, όπως η αφή και η γεύση, δεν προκαλούν καθόλου ηθικές εντυπώσεις. (Εξαίρεση αποτελούν τα ορατά που φιλοτεχνούνται σε στάση ακινησίας. Γιατί υπάρχουν έργα ζωγραφικής και γλυπτικής που παριστάνουν ψυχικές και σωματικές καταστάσεις που διαρκούν λίγες μόνο στιγμές κι όλοι όσοι τα βλέπουν δεν αποκομίζουν την ίδια εντύπωση απ' αυτά. Ακόμη οι τύποι των προσώπων που βλέπουμε στις εικόνες και στ' αγάλματα, καθώς κι οι χρωματισμοί τους δεν αποτελούν ακριβή ομοιώματα των ηθών, αλλά είναι μάλλον διακριτικά γνωρίσματα, όπως εμφανίζονται πάνω στο σώμα στις στιγμές του πάθους. Όμως, εφόσον μας ενδιαφέρει η θεωρία αυτή, οι νέοι μας δεν πρέπει να βλέπουν έργα του Παύσωνος, αλλά του Πολυγνώτου ή κάποιου άλλου ζωγράφου ή γλύπτη που έχουν ηθικό χαρακτήρα).

Αντίθετα οι μελωδίες είναι από μόνες τους μιμήσεις ηθών κι αυτό είναι φανερό από τη φύση των αρμονιών, που όταν αλλάζουν, αλλάζουν μαζί τους και τα συναισθήματα των ακροατών, ώστε από την ακρόασή τους να διεγείρονται διάφορα πάθη ανάλογα με την καθεμιά στις ψυχές των ακροατών. Έτσι από μια θρηνητική και καταθλιπτική αρμονία που ονομάζεται «μιξολυδικός τρόπος» η ψυχή θρηνεί και νιώθει κατάθλιψη, ενώ άλλες αρμονίες, που είναι απαλότερες, προκαλούν ψυχική χαλάρωση, όπως οι παθητικότερες. Μια μέση ψυχική κατάσταση και μεγάλη γαλήνη κατορθώνει να προκαλέσει μονάχα «ο δώριος τρόπος» αρμονίας, κι ο φρυγικός τρόπος προκαλεί ενθουσιασμό.

Αυτά ισχυρίζονται σωστά όσοι μελέτησαν βαθιά το είδος αυτό της παιδείας κι οι γνώμες τους επιβεβαιώνονται από τα πράγματα. Το ίδιο συμβαίνει σχετικά με τους ρυθμούς. Άλλοι δηλ. χαρίζουν γαλήνη στην ψυχή κι άλλοι συγκίνηση. Άλλοι έχουν γοργότερες κινήσεις κι άλλοι ελευθεριότερες. Απ' αυτά, λοιπόν, γίνεται φανερό ότι η μουσική έχει τη δύναμη να διαμορφώνει κάπως το ήθος της ψυχής, κι αν έχει τη δύναμη να κατορθώνει αυτό, είναι φανερό πως πρέπει να την φέρουμε κοντά στους νέους και να τους μορφώσουμε διδάσκοντάς την σ' αυτούς.

Η διδασκαλία της μουσικής ταιριάζει στη φύση της νεολαίας. Γιατί οι νέοι λόγω ηλικίας δεν ανέχονται τίποτε που να μην είναι ευχάριστο με τη θέλησή τους. Κι η μουσική από τη φύση της ανήκει στα ευχάριστα πράγματα. Κι ίσως να υπάρχει κάποια συγγένεια ανάμεσα σε μας και τις αρμονίες και τους ρυθμούς. Γι' αυτό πολλοί σοφοί υποστηρίζουν ότι η ψυχή είναι αρμονία ή ότι περιέχει αρμονία.²²

Η συμβολή του Αριστοτέλη στην διαμόρφωση της μουσικής αισθητικής ήταν καθοριστική. Η θεωρία της μίμησης του ίδιου υπήρξε θεμελιώδης σ' αυτό το κομμάτι. Αναφέρεται στο ότι η μουσική περιέχει «ομοιώματα» της αληθινής φύσης, «μιμήσεις» των παθών της ψυχής. Πάθος της ψυχής ορίζεται ως κάθε τι

²² Αριστοτέλους *Πολιτικά*, 1339b-1340b, μτφρ. Β. Μοσκόβης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1989.

που μεταβάλλει την κατάσταση της²³. Η αισθηματική ανθρώπινη αντίδραση σε ρυθμικές και μελωδικές κινήσεις θεωρείται δεδομένη. Ωστόσο η θεωρία του Αριστοτέλη στα Πολιτικά, που επισημαίνει ότι όχι μόνο η μουσική επηρεάζει τα ανθρώπινα ήθη, αλλά ότι διαθέτει η ίδια ένα ήθος, δεν φαίνεται να επαναλαμβάνεται αλλού στο έργο του. Ο μαθητής του ο Αριστόξενος ο Ταραντίνος, σε μια σειρά δοκιμίων περί μουσικής, κάνοντας κριτική στην πυθαγόρειο θεωρία, θεμελιώνει τη μουσική επιστήμη όχι πάνω σε αφηρημένες έννοιες, αλλά στην ίδια τη μουσική πράξη. Γι' αυτό υποστηρίζει ότι η νόηση και η μνήμη παίζουν ρόλο μεγαλύτερο από τον μαθηματικό υπολογισμό των διαστημάτων. Στα *Αρμονικά Στοιχεία* η επιλογή του κατάλληλου διαστήματος ή ρυθμού συνδέεται με τον επιδιωκόμενο ηθικό χαρακτήρα του μουσικού έργου. Έτσι, συνδέεται άμεσα με την ηθική διαμόρφωση του ακροατηρίου, για την οποία ο ίδιος εμπιστεύεται το εναρμόνιο γένος²⁴.

Τον 5ο π.Χ. αιώνα, ο Δάμων ο Αθηναίος²⁵ είχε διαμορφώσει τη σύνοψη ενός συστήματος μουσικής θεωρίας και την πεποίθηση ότι ο ήχος, όπως κι οι χορευτικές κινήσεις, αποτελούν συνέπειες των ψυχικών κινήσεων. Η παρατήρησή του ότι η μεταβολή των μουσικών τρόπων είτε υποδηλώνει, είτε έρχεται κατόπιν πολιτικών μεταβολών, είναι καθοριστική για την θεμελιώδη διαφορά της αρχαιοελληνικής από την βυζαντινή μουσική.

Συγκεκριμένα, λοιπόν, κάθε είδος μουσικής, μελωδίας μα και ρυθμού, έχει το δικό του ήθος, ανάλογα με την επίδραση που ασκεί στην ψυχή, στις ανθρώπινες πράξεις και στην ανθρώπινη βούληση. Ακόμα και ο κάθε μουσικός φθόγγος έχει το δικό του ήθος, το οποίο διαφοροποιείται ανάλογα με το τονικό ύψος στο οποίο βρίσκεται. Ο Αριστείδης, υποστήριζε πως άλλο είναι το ήθος των χαμηλών φθόγγων και άλλο των φθόγγων σε ψηλότερο τονικό ύψος. Συγκεκριμένα, έλεγε:

²³ Βλ. Γιάννου Δημήτρης, *Ιστορία της Μουσικής*, σ. 74.

²⁴ Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Ιστορική επισκόπηση της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής από των αποστολικών χρόνων μέχρι των καθ' ημάς (1-1900 μ.Χ)*, Εκδόσεις Τέρτιος, Κατερίνη, 1900. Ψάχος, Κωνσταντίνος, *Το Οκτάηχον σύστημα της Βυζαντινής Μουσικής*, Εκδόσεις Μιχ. Ι. Πολυχρονάκης, Νεάπολις Κρήτης, 1980.

²⁵ Βλ. Γκουβέρη Σπυριδούλα, *Μουσική και Ψυχική Αρμονία στις Τριφυείς Δρωμενικές Συνθέσεις*. http://www.simotas.org/v3/index.php?option=com_content&view=article&id=257&catid=74&Itemid=37, 8-5-2011.

Άλλο είναι το ήθος των υψηλοτέρων φθόγγων κι άλλο των χαμηλοτέρων και άλλο όταν είναι στην περιοχή της παρυπάτης κι άλλο όταν είναι στην περιοχή της λιχανού²⁶.

Στα πλαίσια των συστημάτων και των γενών, οι οκτάβες εμφανίζονταν με διαφορετική μορφή και όνομα, ανάλογα με τη διαδοχή των διαστημάτων σ' αυτές. Ήταν, ουσιαστικά, αυτό που εμείς σήμερα αποκαλούμε τρόπο. Τα ονόματα, λοιπόν, των αρμονιών, είναι τα ίδια με αυτά των τρόπων στη μουσική. Σύμφωνα με την μελέτη των επιδράσεων στις ψυχικές καταστάσεις, το ήθος της κάθε αρμονίας καθορίστηκε ως εξής:

Δωρική αρμονία: Ήθος ανδροπρεπές και μεγαλοπρεπές, σκοτεινό και ορμητικό, ανώτερο και αξιοπρεπές, σταθερότατο και ανδρικό. Υποστήριζαν ότι δυναμώνει τον χαρακτήρα, διδάσκει θάρρος εμπρός στον κίνδυνο και καρτερικότητα στη δυστυχία.

Υποδωρική αρμονία (παλιά αιολική): Ήθος περήφανο, πομπώδες και με κάποια έπαρση, υψηλό και σταθερό, βαρύτονο και συνάμα μεγαλοπρεπές και σταθερό.

Φρυγική αρμονία: Ήθος εμπνευσμένο, ενθουσιαστικό, ιδιαίτερα ερεθιστικό και συναισθηματικό. Γι' αυτό, εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι η φρυγική αρμονία ήταν η καταλληλότερη για τον διθύραμβο. Υποστήριζαν ότι είχε τη δύναμη να ξεσηκώνει και να φλογίζει τα πνεύματα.

Υποφρυγική αρμονία: Ήθος σκληρό και αυστηρό, μα συνάμα κομψό.

Λυδική αρμονία: Ήθος απαλό και ευχάριστο και σύμφωνα με τον Πλάτωνα «*Συμποτικόν και μαλακόν*²⁷». Παράλληλα, ο Αριστοτέλης, έβρισκε την συγκεκριμένη αρμονία κατάλληλη για την παιδική ηλικία, γιατί ήταν ευπρεπής και μορφωτική.

Υπολυδική αρμονία: Ήθος βακχικό, φιλήδοно, μεθυστικό.

Μιξολυδική αρμονία: Ήθος παθητικό, παραπονιάρικο και σταθερό και σύμφωνα με τον Πλάτωνα θρηνητικό.

Επιπρόσθετα, το δικό της ήθος, είχε και η κάθε μελωδία/μέλος. Ανάλογα με τις επιδράσεις στη ψυχή, χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες ήθους.

²⁶ Βλ. Μιχαηλίδης Σόλωνας, *Εγκυκλοπαίδεια της αρχαίας Ελληνικής μουσικής*, Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1999, σελ. 135.

²⁷ Αυτόθι, σελ. 52-54.

Το διασταλτικό ήθος: Εκφράζει μεγαλοπρέπεια, ανδροπρεπή διάθεση, παροτρύνει σε ηρωικές πράξεις και χρησιμοποιείται στην τραγωδία.

Το συσταλτικό ήθος: Μ' αυτό, η ψυχή οδηγείται σε ταπεινότητα και έλλειψη ανδρικής διάθεσης. Είναι κατάλληλο για ερωτικά, αισθηματικά τραγούδια και για θρήνους.

Το ησυχαστικό ήθος: Φέρνει στη ψυχή γαλήνη και ηρεμία. Είναι κατάλληλο για ύμνους και εγκώμια.

Τα τρία γένη που χαρακτήριζαν την αρχαία ελληνική μουσική και μετέπειτα και την βυζαντινή, ήταν φυσικό να προκαλούν κι αυτά τις δικές τους επιρροές σε κάθε ανθρώπινη αντίδραση. Έτσι, ηθικά, περιγράφονται ως εξής:

Διατονικό γένος: Ήθος φυσικό, αρρενωπό, αυστηρό σεμνό, εύτονο, μα και ως γενναίο και μεγαλοπρεπές.

Χρωματικό γένος: Ήθος γλυκό, τερπνό, βακχικό, παθητικό και πολύ παραπονιάρικο.

Εναρμόνιο γένος: Ήθος διεγερτικό και ηθικό²⁸.

Τέλος, ο ρυθμός, αποτελούσε και αποτελεί ένα από τα στοιχεία της μουσικής που έχουν άμεσο αντίκτυπο στην ανθρώπινη διάθεση, ψυχολογία, μα και στις ανθρώπινες αντιδράσεις. Οι ρυθμοί κατηγοριοποιούνται με βάση τον συνδυασμό ρυθμικών σχημάτων και ανάλογα με την έναρξή τους, δηλαδή αν ξεκινούν με θέση ή με άρση. Συγκεκριμένα, ο Αριστείδης ανέφερε ότι οι ρυθμοί που ξεκινούν από τη θέση είναι πιο ήσυχοι, ενώ αυτοί που ξεκινούν από την άρση ταραγμένοι. Επιπλέον, οι ρυθμοί με όμοιες και ίσες αναλογίες, θεωρούνται ευχάριστοι, ενώ αυτοί που είναι ανόμοιοι (ημιολικοί), είναι ανήσυχοι²⁹.

Η θεωρία του ήθους στην τέχνη της μουσικής φαίνεται ότι απασχόλησε στην αρχαία Ελλάδα μεγάλο αριθμό φιλοσόφων, προκαλώντας μάλιστα έντονες διαφωνίες. Βέβαια, οι παρατηρήσεις τους είναι πιο εύκολες, εφόσον η μουσική των αρχαίων Ελλήνων ήταν κυρίως φωνητική και εξελισσόταν παράλληλα με την ποίηση, χωρίς εκζήτηση και πολυπλοκότητα.

Όλες αυτές οι θεωρίες για το ήθος κάθε ήχου, κάθε μελωδίας και κάθε ρυθμού, απασχόλησαν τους Πατέρες της Εκκλησίας καθ' όλη τη διάρκεια της

²⁸ Βλ. Μιχαηλίδης Σόλωνας, ό.π., σελ. 81-83.

²⁹ Αυτόθι, σελ. 276-277.

βυζαντινής περιόδου. Ιδιαίτερα στις αρχές της, η μετάβαση από τον αρχαίο κόσμο στον χριστιανικό συνοδεύτηκε από έντονο προβληματισμό γύρω από το ζήτημα αυτό: η μουσική του θεάτρου και των ειδωλολατρικών πρακτικών, όπως και η μουσική που αποτέλεσε το εκφραστικό όχημα των διαφόρων αιρέσεων αποτέλεσε αρνητικό σημείο αναφοράς. Η σύνδεση πλέον της μουσικής με το ηθικό της συμφραζόμενο ήταν οριστική, και διαμόρφωσε οριστικά την εκκλησιαστική μουσική του ορθόδοξου κόσμου. Είναι χαρακτηριστικό, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, ότι ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος κήρυττε συνεχώς περί του ήθους των μελωδιών, έτσι ώστε οι πιστοί να μην παρασύρονται σε ασελγείς πράξεις. Δίδασκε με βάση αυτές τις θεωρίες και διαμόρφωνε τις δικές του απόψεις, πιστεύοντας ότι κάθε μουσική είχε καταλυτική επίδραση πάνω στον ψυχικό κόσμο των πιστών.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι Πατέρες της Εκκλησίας έφτασαν στο σημείο να απαγορεύσουν την χρήση μουσικών οργάνων στις εκκλησιαστικές ακολουθίες. Ο λόγος ήταν ότι τα μουσικά όργανα επηρέαζαν το ήθος των μελωδιών και γεννούσαν στις ψυχές των ανθρώπων αισθήματα με χαρακτήρα ηδονικό και κοσμικό.

Εν κατακλείδι, η έννοια του ήθους στη μουσική επέτρεψε μια επιστημονική θεωρητική αναγνώριση σε κάτι που ανέκαθεν ήταν γνωστό, στην επίδραση της μουσικής στην ανθρώπινη ψυχή. Ο αρχαίος κόσμος διατύπωσε με εκτενείς μελέτες μια ενδελεχή προσέγγιση του ζητήματος. Ο χριστιανικός κόσμος χρησιμοποίησε το υπόβαθρο αυτό για να θεμελιώσει μια αισθητική απόλυτα συναρτημένη στην ηθική του διδασκαλία.

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ³⁰

Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, είναι μια από τις πιο έντονες προσωπικότητες στην ιστορία της Εκκλησίας και της χριστιανικής θρησκείας. Η δραστηριότητά του αφορά μια πλειάδα τομέων: διακυβέρνηση της Εκκλησίας, κοινωνικό έργο, θεολογική ανάπτυξη, πνευματική καλλιέργεια... Οι παρακαταθήκες του δε κατέστησαν τη μνήμη του ζωντανή στο πέρασμα των αιώνων. Σήμερα, συγκαταλέγεται στους μεγάλους πατέρες της Ορθόδοξης Εκκλησίας και το συγγραφικό του έργο παραμένει διαχρονικά ανεκτίμητο. Ζωντανή είναι και η θέση του στη λειτουργική ζωή, αφού η Θεία Λειτουργία³¹ την οποία συνέταξε, εξακολουθεί να χρησιμοποιείται αδιαλείπτως και στις μέρες μας.

Πληροφορίες για το βίο του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, μπορεί κανείς να αποσπάσει και από το ίδιο το συγγραφικό του έργο. Ωστόσο, η πιο σημαντική πηγή πληροφοριών είναι ο *Διάλογος περι βίου και πολιτείας του μακαρίου Ιωάννου*, η οποία αποδίδεται στον φίλο του Παλλάδιο.

³⁰ Το παρόν κείμενο βασίστηκε στις εξής πηγές: 1. Χρήστου Παναγιώτη, *Ελληνική Πατρολογία, τόμος Δ', Περίοδος θεολογικής ακμής, Δ' και Ε' αιώνες*, Εκδόσεις Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 231-305. 2. *Έλληνες πατέρες της εκκλησίας, Ι. Χρυσοστόμου έργα*, Πατερικά Εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς, ΕΠΕ, αρ. 1, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 9-27. Αγνώστου, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, http://www.matia.gr/7/72/7203/7203_2.html.

³¹ Η Θεία ευχαριστία του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, αποτελείται από 20 σημεία και τελείται κάθε Κυριακή και σε κάθε εορτή, εκτός δύο φορές τον χρόνο τις οποίες τελείται η Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία. Φαίνεται ότι η Θεία Λειτουργία του καθιερώθηκε την εποχή που ο ίδιος έγινε αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ενώ αυτή του Μ. Βασιλείου εκτοπίστηκε κυρίως λόγω της μεγάλης της έκτασης. Η αναφορά προέρχεται από τους μεταποστολικούς χρόνους, οι κυριότεροι ύμνοι προστέθηκαν κατά την εποχή μετά τον Χρυσόστομο, αλλά οι ευχές είναι οι περισσότερες του Χρυσοστόμου. Βλ. *Έλληνες πατέρες της εκκλησίας, Ι. Χρυσοστόμου έργα*, σ. 37.

Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, γεννήθηκε μεταξύ του 344 και 354 μ.Χ.³² στην Αντιόχεια. Ήταν γιος του Σεκούνδου, ανώτερου αξιωματούχου στο στρατό της Συρίας, και της Ανθούσας, γυναίκας με σωφροσύνη και πίστη. Και οι δύο γονείς του ήταν Χριστιανοί και λέγεται ότι είχαν και μία κόρη, για την οποία, όμως, δεν γίνεται πουθενά λόγος. Ο Σεκούνδος πέθανε λίγο μετά τη γέννηση του γιου του και η Ανθούσα δεν παντρεύτηκε ποτέ ξανά. Αντιθέτως, αφοσιώθηκε με ζήλο στην ανατροφή και στη φροντίδα του Ιωάννη και του έδωσε μια αξιοζήλευτη αγωγή, γεμίζοντας τη ψυχή του ευσέβεια, φιλανθρωπία, αφοσίωση στους φίλους και δικαιοσύνη. Ενδιαφέρθηκε, επίσης, ιδιαίτερα για την εκπαίδευσή του. Όπως αναφέρεται, η μορφή του νεαρού Ιωάννη, θύμιζε στη νεαρή γυναίκα τον θανόντα σύζυγό της.

Η μόρφωση του Ιωάννη, χάρη στη μητέρα του, υπήρξε πλούσια και αξιόλογη. Τα πρώτα γράμματα τα διδάχθηκε από την ίδια την Ανθούσα και στη συνέχεια σπούδασε ρητορική στη σχολή του Λιβανίου³³, καθώς και φιλοσοφία κοντά στον Ανδραγάθιο³⁴. Παρ' όλη την επιτυχημένη πορεία των σπουδών του στη ρητορική, σε ηλικία 18 χρόνων τις εγκατέλειψε, βαπτίσθηκε και αφοσιώθηκε στην παρακολούθηση θεολογικών μαθημάτων. Πολλοί ομότεχνοί του, μετά την

³² Σύμφωνα με τα στοιχεία που αντλούμε από τον Παλλάδιο, ο άγιος Ιωάννης γεννήθηκε μάλλον αρχές του 354, εφόσον στα 44 του χρόνια χειροτονήθηκε αρχιεπίσκοπος. Ωστόσο, η πιο πιθανή ημερομηνία γέννησης του αγίου Ιωάννη, είναι το 351. Βλ. Χρήστου Π., *Ελληνική Πατρολογία*, τ. Δ', σ. 234Α.

³³ Ο Λιβάνιος υπήρξε ρήτορας και σοφιστής του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Γεννήθηκε το 314 μ. Χ. στην Αντιόχεια και σπούδασε στην Αθήνα. Για πολλά έτη περιπλανιόταν σε μεγαλουπόλεις της αυτοκρατορίας, μέχρι που τελικά εγκαταστάθηκε στην Αντιόχεια, ίδρυσε σχολή ρητορικής και φιλοσοφίας που για 40 χρόνια είχε τη μεγαλύτερη φήμη στην αυτοκρατορία, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούσε να στηρίξει την ειδωλολατρία με αποτυχημένες προσπάθειες. Ήταν γνωστός για το κλασικιστικό του ύφος και υπήρξε ο πολυγραφότερος συγγραφέας της αρχαιότητας. Υπάρχει και ένα ανέκδοτο που αφορά τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, το οποίο λέει πως όταν ο Λιβάνιος ρωτήθηκε για τον διάδοχό του, είπε πως θα όριζε τον Ιωάννη αν δεν ήταν στους κόλπους του Χριστιανισμού. Βλ. Χρήστου Παναγιώτη, *Ελληνική Πατρολογία*, τομ. Δ', σσ. 234-235.

³⁴ Δεν υπάρχουν πληροφορίες για τον Ανδραγάθιο, για τον οποίο γνωρίζουμε μόνο ότι ήταν καθηγητής φιλοσοφίας στην Αντιόχεια και ότι άσκησε μεγάλη επιρροή στον Ιωάννη, ιδιαίτερα στον τρόπο με τον οποίον αντιλαμβανόταν την ανθρωπότητα ως εικόνα του Θεού.

αποφοίτησή τους από τις κοσμικές σχολές, ακολουθούσαν το επάγγελμα του δικηγόρου ή του διδάσκαλου. Ο Ιωάννης, φαίνεται πως άσκησε για πολύ λίγους μήνες αυτό το επάγγελμα. Παρ' όλα αυτά, οι σπουδές του στη ρητορική και στη φιλοσοφία, ήταν έκδηλες στην ευφράδεια λόγου και την άνεση στην γλωσσική έκφραση, οι οποίες είναι εμφανείς μέσα από τα συγγράμματά του, και γενικότερα από όλο του το έργο. Εξ αυτών άλλωστε του προσδόθηκε και το προσωνύμιο "Χρυσόστομος".

Κατά την εποχή αυτή άκμαζε το *Ασκητήριον*³⁵, θεολογική σχολή που είχε ιδρύσει ο θεολόγος Διόδωρος, μαζί με τον Καρτέριο³⁶. Σ' αυτή ο άγιος Ιωάννης γνώρισε τον Θεόδωρο, τον Μάξιμο³⁷, καθώς τον αρχιεπίσκοπο Αντιοχείας Μελέτιο³⁸, με τον οποίο δέθηκε αρκετά. Πιθανότατα ο αρχιεπίσκοπος Μελέτιος να ήταν αυτός ο οποίος βάπτισε τον άγιο και μετέπειτα αυτός που τον χειροτόνησε αναγνώστη³⁹.

Όταν έφερε εις πέρας τις θεολογικές του σπουδές, ακολούθησε τον μοναχικό βίο. Φαίνεται ότι αυτή ήταν μια πρώιμη επιθυμία του, την οποία είχε

³⁵ Το Ασκητήριον ήταν είδος σχολής μοναστηριακών και ασκητικών προδιαγραφών, όπου διδάσκονταν κατά κύριο λόγο η ερμηνεία των Γραφών, αλλά συγχρόνως και η πίστη της εκκλησίας. Βλ. Χρήστου Π., *Ελληνική Πατρολογία*, τομ. Δ', σ. 234. Και Yazigi Παύλος, *Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος και η Αντιόχεια*, Συρία 2007, σ. 13.

³⁶ Χρήστου Π., *ό.π.*, σ. 234.

³⁷ Ο Θεόδωρος έγινε μετέπειτα επίσκοπος Μοψουεστίας και ο Μάξιμος επίσκοπος Σελευκείας.

³⁸ Γεννήθηκε περί το 310 μ. Χ. στην Αντιόχεια και εξελέγη αρχιεπίσκοπος Αντιόχειας περί το 360. Ήταν ιδιαίτερα αγαπητός, αλλά παρέμεινε στον αρχιεπισκοπικό θρόνο μόνο για ένα μήνα, εφόσον οι αιρετικοί αρειανιστές έπεισαν τον τότε αυτοκράτορα Αντιόχειας Κωνσταντίνο να τον εξορίσει στην Αρμενία. Αυτό προκάλεσε σχίσμα στην Εκκλησία της Αντιόχειας, που διήρκεσε για πάνω από 40 χρόνια. Βλ. Παπαβαρνάβας Γεώργιος, *Άγιος Μελέτιος Αντιόχειας*, <http://el.wikipedia.org/wiki> 5-5-2011.

³⁹ Αναγνώστης στην Ορθόδοξη εκκλησία αποκαλείται ο αυτόνομος βαθμός κατώτερου κληρικού. Συνήθως, αποτελεί προπαρασκευαστικό στάδιο για την είσοδο των κληρικών στον ανώτερο κλήρο. Η χειροθεσία κάποιου σε αναγνώστη γίνεται από τον Επίσκοπο με την ανάγνωση ειδικής ευχής. Κύριος λόγος δημιουργίας αυτού του βαθμού ήταν η ανάγκη για πρόσωπα με εξειδικευμένη καλλιέργεια στην ανάγνωση των Γραφών. Βλ. Ζούλας Σταμάτιος, *Ο ρόλος του Αναγνώστου στην Εκκλησία μας σήμερα*, Blog Byzantine Music, 25 Απριλίου 2009.

αναστείλει η επιθυμία της μητέρας του να τον κρατήσει κοντά της. Όταν όμως η Ανθούσα κοιμήθηκε, επέλεξε να ασκητέψει. Αφού μοίρασε την περιουσία του στους φτωχούς της πόλης, ξεκίνησε τον μοναχικό του βίο στην περιοχή του Σιλπίου. Η διάρκεια της πνευματικής του άσκησης ήταν έξι χρόνια, τα πρώτα κοντά σε ένα Σύρο γέροντα (γνώστη της ελληνικής γλώσσας, εφόσον ο άγιος Ιωάννης δεν γνώριζε την συριακή) και τα υπόλοιπα μόνος του σε σπήλαιο. Όλη αυτή την χρονική περίοδο μελετούσε και έγραφε, κυρίως δοκίμια, τα οποία αναφέρονται στον μοναχικό βίο ή απευθύνονται προς συνασκητές του.

Η ασκητική ζωή δεν άφησε αλώβητο τον άγιο Ιωάννη, ο οποίος προσβλήθηκε από βαρύ νεφρικό νόσημα, που τον οδήγησε στην επιστροφή του στην Αντιόχεια το 380 μ.Χ.

Το 381, ο άγιος Ιωάννης χειροτονήθηκε διάκονος από τον Μελέτιο. Αφοσιωμένος στο έργο του ως διάκονος, έδρασε έντονα όσον αφορά τη διδασκαλία και συνέχισε να συγγράφει. Μετά από λίγο καιρό, μετέβηκε στην Κωνσταντινούπολη για να συμμετάσχει στην Β΄ Οικουμενική σύνοδο⁴⁰.

Το έτος 386, χειροτονήθηκε από τον αρχιεπίσκοπο Αντιόχειας Φλαβιανό⁴¹, αναλαμβάνοντας το αξίωμα της ιεροσύνης, παρά τους φόβους του για την δυνατότητά του να ανταποκριθεί σε μια τόσο υψηλή αποστολή, που είχε εκφράσει σε προηγούμενες ομιλίες του.

Ωστόσο το μεγαλύτερο όπλο του αγίου Ιωάννη απέναντι στους ενδοιασμούς του ήταν ο προικισμένος λόγος του. Κάθε Παρασκευή και Κυριακή μιλούσε σε όλους τους ναούς της πόλης και στα παρεκκλήσια, αλλά κυρίως στο ναό που ίδρυσε ο Μ. Κωνσταντίνος. Με τις ομιλίες του, ανέλυε το περιεχόμενο

⁴⁰ Συνήλθε το 381 εναντίον των Πνευματομάχων. Σ' αυτήν αναγνωρίστηκε η θεότητα του Αγίου Πνεύματος και έγινε η σχετική συμπλήρωση του Συμβόλου της Πίστεως που είχε συνταχθεί κατά την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο στη Νίκαια, το 325. Επίσης, καταδικάστηκε ο Αρειανισμός και έγινε η ύψωση της επισκοπής της Κωνσταντινούπολης σε πατριαρχείο. Βλ. Αλεξάνδρου Μαρία, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Μουσική*, Σημειώσεις και Επιλογή Κειμένων, Θεσσαλονίκη 2006, Εισαγωγή, σ. 16.

⁴¹ Ο Φλαβιανός Α΄ διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Αντιόχειας την περίοδο 381-404. Διακρίθηκε στον αγώνα κατά του Αρειανισμού μαζί με τον Διόδωρο, τον αργότερα επίσκοπο Ταρσού. Ως αρχιεπίσκοπος ενίσχυσε το κύρος της εκκλησίας. Σπουδαιότερος συμπαραστάτης του απέναντι στους αγώνες κατά των αιρέσεων ήταν ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος.

των Γραφών καθιστώντας το προσιτό στο ευρύ κοινό, το οποίο είχε αναλάβει να προστατεύσει από τις ποικιλώνυμες αιρέσεις της εποχής του. Αλλά δεν περιοριζόταν στο θεωρητικό λόγο, παρά αντιμετώπιζε πάσης φύσεως πρακτικά ζητήματα, οργανώνοντας τη φιλανθρωπία και συμπαραστεκόμενος στους αδυνάτους. Τα χρόνια αυτά ήταν γεμάτα δυσκολίες για την Εκκλησία της Αντιόχειας, που μετρούσε μεγάλο αριθμό ανθρώπων που χρειάζονταν φροντίδα και περίθαλψη. Ο μεγαλύτερος αριθμός των ομιλιών του αγίου Ιωάννη προέρχεται από αυτή την μαχητική περίοδο, όπου ο ίδιος έδινε παράδειγμα προς μίμηση στην κοινή προσευχή.

Τόσο μεγάλο ήταν το έργο του, που η φήμη του αγίου Ιωάννη πέρασε σύντομα τα όρια της Συρίας. Την 26^η Φεβρουαρίου του έτους 398 μ.Χ. χειροτονήθηκε στη θέση του αρχιεπισκόπου της Κωνσταντινούπολης.

Η αρχή της αρχιεπισκοπικής του θητείας στην Κωνσταντινούπολη ήταν πολύ καλή. Υπήρξε πολύ καλός οργανωτής του εκκλησιαστικού και κοινωνικού έργου, και στην ανέπτυξε την φιλανθρωπία σε νέα επίπεδα. Πρωταρχικό μέλημά του ήταν η ηθική καλλιέργεια του ποιμνίου του, για την οποία επιστράτευε την αδιαφιλονίκητη ευφράδεια του λόγου του. Ενδιαφερόταν για τα προβλήματα της κοινωνίας, μιλούσε με αυστηρότητα και με σκληρότητα για την ανηθικότητα, τη διαφθορά, την κοινωνική αδικία, την σπατάλη. Πολύ γρήγορα όμως ο αδέκαστος χαρακτήρας του και η ακαταμάχητη κριτική του μετέβαλε τους φίλους του σε εχθρούς. Στην πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, δίπλα στην έδρα της πολιτικής εξουσίας, η διπλωματικότητα ήταν ένα απαραίτητο προσόν, το οποίο δεν διέθετε ο άγιος Ιωάννης. Δίχως ελαστικότητα, ανοχή και προσαρμοστικότητα απέναντι στους πολιτικούς άρχοντες πολύ γρήγορα έγινε στόχος των ισχυρών. Άρχισε να δέχεται παρεμβολές στο έργο του και να αντιμετωπίζει προκλήσεις, που σύντομα θα κατέληγαν σε διώξεις.

Καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του, ο άγιος Ιωάννης, συγκρότησε επιτελείο από αφοσιωμένους κληρικούς μαθητές⁴², όχι μόνο άνδρες, αλλά και γυναίκες. Αφοσιωμένος στο έργο του, οργάνωσε ιεραποστολές, συγκρότησε την

⁴² Ανάμεσα στους μαθητές του που διακρίνονταν ήταν ο Τίγριος, Παύλος, Πρόκλος, Κασσιανός, Φίλιππος, Γερμανός, Στέφανος, Ελλάδιος και Σεραπίωνας. Μαθήτριάς του ήταν η Ολυμπιάδα, η Πενταδία, η Πρόκλη και η Σιλβίνη. Βλ. *Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Ι. Χρυσοστόμου έργα*, σ. 14

κοινωνική πρόνοια, φρόντισε για την ηθική κάθαρση του κλήρου και αναμόρφωσε την λατρευτική ζωή. Ειδικότερα, ενδιαφέρθηκε για την επέκταση του Χριστιανισμού στην οικουμένη, γι' αυτό και οργάνωσε ιεραποστολές στη Γοτθία, τη Σκυθία, την Κελτική, την Περσία και τη Φοινίκη. Μάλιστα, ο οριστικός εκχριστιανισμός της Φοινίκης οφείλεται σε προσπάθειες που συνεχίστηκαν ακόμα κι όταν δεν βρισκόταν πια στον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Στη Γοτθία έστειλε ο ίδιος ιερείς ώστε να διδάξουν σωστά το λαό και να τον προστατεύσουν απ' τις αιρέσεις, πολλές φορές μάλιστα κήρυττε κι ο ίδιος.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρθηκε ο άγιος Ιωάννης για τον λατρευτικό βίο. Οι γυναίκες δεν μπορούσαν να παρακολουθούν τις ακολουθίες της μέρας και οι άνδρες ήταν εργαζόμενοι. Γι' αυτό το λόγο, εισήγαγε τις νυκτερινές προσευχές όπου η προσέλευση ήταν ευκολότερη. Μ' αυτή την ενέργεια ανταγωνίστηκε επίσης την αίρεση του αρειανισμού, που μέχρι τότε ήταν η μοναδική που τελούσε νυκτερινές λατρευτικές προσευχές. Ταυτόχρονα, συνέταξε και λειτουργικές ευχές που συμπεριλήφθηκαν στη λειτουργία του, που ήταν ήδη από τότε σε χρήση.

Οι Κωνσταντινουπολίτες, λαός πολυπληθής και πολιτισμικά πολυσχιδής, που αυξανόταν συνεχώς, είχαν ανάγκη από ιδιαίτερη πνευματική και ηθική καθοδήγηση. Ο άγιος Ιωάννης έσκυψε στις ιδιαίτερες ανάγκες τους τα πλούσια του κηρύγματα, γεμάτα κατανόηση, αγάπη, αλλά και αυστηρότητα εκεί που χρειαζόταν. Καταδίκασε την παρακολούθηση ιπποδρομιών και θεατρικών παραστάσεων κακής ποιότητας, την φιλαργυρία και την πολυτέλεια των κληρικών. Δεν έπαψε να κατηγορεί τα θέατρα, γιατί εκτός από το απρεπές περιεχόμενο, έβλεπε με στεναχώρια και απογοήτευση ότι πολλές φορές οι φιλοθεάμονες απομακρύνονταν από τις χριστιανικές αξίες.

Καθώς στα πρώτα αυτά βυζαντινά χρόνια καταργήθηκε βαθμιαία ο θεσμός της δουλείας, σε συνδυασμό με τις πολιτικές και θρησκευτικές αλλαγές, ανέκυψαν μεγάλα κοινωνικά προβλήματα. Ο άγιος Ιωάννης έδωσε περισσότερη αξία από ποτέ στην προσωπικότητα του ανθρώπου και συντόνισε το κοινό αίσθημα στο ενδιαφέρον και τη συμπάθεια. Επιπλέον, έλαβε διάφορα μέτρα για την υλική ανακούφιση των πιστών, αξιοποιώντας την συνδρομή των πλούσιων και ισχυρών. Πούλησε ακόμα και τα πολυτελή αντικείμενα του επισκοπικού μεγάρου και κατάργησε τα γεύματα των επισήμων. Ακόμα, έκτισε πολλά νοσοκομεία, πρόσθεσε γηροκομεία και πτωχοκομεία και φρόντισε για την οργάνωση της κοινωνικής πρόνοιας.

Ακόμα πιο αυστηρή υπήρξε η στάση του στα εσωτερικά ζητήματα της Εκκλησίας. Προκειμένου να αντιμετωπίσει τους ανάξιους κληρικούς, άνδρες ασυνείδητους και αδιάφορους, φιλάργυρους και επιρρεπείς στην καλοπέραση, ο άγιος Ιωάννης απαίτησε να μιμηθούν όλοι τις θυσίες, την ολιγάρκεια και τη λιτότητα με την οποία ζούσε ο ίδιος. Το 401 μάλιστα αντέδρασε προσωπικά σε ένα σχετικό επεισόδιο, που προκάλεσε την καταδίκη και αντικατάσταση έξι σιμωνιακών επισκόπων με απόφαση συνόδου της Εφέσου. Για να λάβει μέτρα, ξεκίνησε περιοδεία στη Μ. Ασία, η στάση του όμως αμφισβητήθηκε σφοδρά. Δυσανεστημένοι από τις ενέργειές του για την απομάκρυνσή τους, ομάδα κληρικών αποτελούμενη από τους Σεβηριανό Γαβάλων, Ακάκιο Βεροίας της Συρίας, Αντίοχο Πτολεμαΐδος και τον μοναχό Ισαάκ, προσπαθούσε να βρει τρόπο για την απομάκρυνσή του από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Υποστήριζαν ότι η επέμβασή του ήταν εκτός δικαιοδοσίας, εφόσον ο Κωνσταντινούπολεως δεν είχε δικαιοδοσία στην Έφεσο⁴³. Όσο και αν το μεγαλύτερο μέρος του λαού έμεινε ικανοποιημένο απ' αυτή την απόπειρα για κάθαρση της Εκκλησίας, η σταδιοδρομία του στο εξής είχε όλο και μεγαλύτερα εμπόδια. Ομάδα κληρικών από τη Συρία αποφάσισε να επιτεθεί εναντίον του. Στράφηκαν προς τον αρχιεπίσκοπο Αλεξανδρείας Θεόφιλο, ο οποίος προσπάθησε να προκαλέσει την αντιπάθεια του κλήρου, του λαού και κυρίως των αρχόντων προς το πρόσωπο του άγιου Ιωάννη και έκανε συνεχώς επιθετικές ενέργειες εναντίον του. Ο αυτοκράτορας Αρκάδιος δυσανεστήθηκε από τη στάση του Θεόφιλου και τον κάλεσε να απολογηθεί ενώπιον συνόδου για επέμβαση σε θέματα που αφορούσαν τον θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο, η στάση των πολιτικών αρχών απέναντι στον αρχιεπίσκοπο δεν άργησε να αλλάξει.

Συγκεκριμένα, ο αυτοκράτορας Αρκάδιος, η γυναίκα του Ευδοξία και ο πρωθυπουργός Ευτρόπιος αποτελούσαν τα κύρια πρόσωπα στην πολιτική σκηνή της Κωνσταντινούπολης κατ' αυτή την περίοδο. Ο Ευτρόπιος ήταν ευνοούμενος της Ευδοξίας. Ο άγιος Ιωάννης, δεν δίσταζε να τονίζει στον Ευτρόπιο τις αδυναμίες του, όπως την αγάπη του για τα πανηγύρια, τη φιλοχρηματία και την ολιγωρία του στο θέμα του ασύλου των ναών, το οποίο είχε καταργηθεί. Η

⁴³ Βλ. *Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, I. Χρυσόστομος έργα, ό.π., σ. 17.*

Ευδοξία, η οποία είχε ανακηρυχθεί Αυγούστα⁴⁴ γύρω στο 400, αρχικά επέδειξε αγάπη και σεβασμό προς το πρόσωπο του αγίου Ιωάννη, παρακολουθώντας κατανοητικά τις ομιλίες του και συμμετέχοντας στις λιτανείες. Ο άγιος Ιωάννης την επαινούσε για τα χαρίσματά της, αλλά ταυτόχρονα στηλίτευε δημόσια τα ελαττώματά της, σκιαγραφώντας την σε ομιλίες του, χωρίς να αναφέρει το όνομά της. Την ίδια μεταχείριση, με αυστηρή δημόσια κριτική, επιφύλασσε και σε άλλους αυλικούς και αξιωματούχους, που δεν άργησαν εν τέλει να συσπειρωθούν εναντίον του. Οι δυσαρεστημένοι κληρικοί, με τη συνέργεια τριών κυριών της Αυλής οι οποίες δεν μπορούσαν να δεχθούν τη σκληρή κριτική του αγίου⁴⁵, κατάφεραν να αλλάξουν τη στάση της αυτοκράτειρας απέναντί του.

Σε χρόνο κατά τον οποίο ο άγιος Ιωάννης βρισκόταν στην Έφεσο, η Ευδοξία πήρε το μέρος των εχθρών του, παρασύροντας και τον αυτοκράτορα Αρκάδιο. Ο Θεόφιλος, ενώ πήγαινε στην Κωνσταντινούπολη για να δικαστεί⁴⁶, εκμεταλλεύτηκε το κλίμα που επικρατούσε στην πόλη και από κατηγορούμενος μετατράπηκε σε κατήγορο, δράττοντας την ευκαιρία για να εξοντώσει τον άγιο Ιωάννη. Το 403 συγκλήθηκε εναντίον του σύνοδος επισκόπων στην Χαλκηδόνα, που του χρέωσε μια πλειάδα αδικημάτων. Ο ίδιος αρνήθηκε να παρευρεθεί, εφόσον οι κατήγοροί του ήταν ταυτόχρονα κι οι δικαστές του⁴⁷, αυτό όμως δεν εμπόδισε την καταδίκη του, με συνεπαγόμενη καθαίρεση και εξορία.

Στο διωγμό αυτό αντέδρασαν δυναμικά οι *Ιωαννίτες* και το μεγαλύτερο μέρος του λαού, που απαιτούσε άμεση επανεγκατάστασή του στον

⁴⁴ Αυγούστα: Ήταν ο υπέρτατος τιμητικός τίτλος Αυτοκρατόρων στη Βυζαντινή και στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Συγκεκριμένα, ο θηλυκός τύπος του τίτλου αυτού, ήταν το σύνηθες όνομα-τίτλος Βυζαντινής Αυτοκράτειρας.

⁴⁵ Συγκεκριμένα, ήταν τρεις αυλικές κυρίες, η Μάρσα, η Καστρικία και η Ευγραφία, χήρες σπουδαίων αξιωματούχων που τους άρεσε να επιδεικνύονται. Σε κηρύγματά του, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, έπληξε τη γυναικεία τους φιλοτιμία, γι' αυτό και αυτές έβαλαν ως στόχο να αλλάξουν την γνώμη της Αυγούστας γι' αυτόν. Βλ. Χρήστου Π., *Ελληνική Πατρολογία*, τομ. Δ', σ. 242.

⁴⁶ Βλ. Χρήστου Π., *ό.π.*, σ.243.

⁴⁷ Ο αυτοκράτορας είχε συγκαλέσει σύνοδο εναντίον του αγ. Ιωάννη με 36 επισκόπους, μεταξύ των οποίων ο Θεόφιλος, ο Αντίοχος, ο Σεβηριανός και Ακάκιος. Βλ. Χρήστου Π., *ό.π.*, σ. 243.

αρχιεπισκοπικό θρόνο, παρά το αίτημα του αγίου Ιωάννη για σύγκληση συνόδου που θα αναγνώριζε επίσημα την ενθρόνιση του, κάτι που δεν έγινε τελικά.

Ωστόσο, οι ομαλές σχέσεις μεταξύ του αρχιεπισκόπου και της Ευδοξίας δεν κράτησαν για πολύ. Έναυσμα για τη νέα σύγκρουση έδωσε η ανέγερση ενός αργυρού αγάλματος με τη μορφή της αυτοκράτειρας απέναντι από τον καθεδρικό ναό. Τα εγκαίνιά του μάλιστα συνοδεύτηκαν με επίσημο εορτασμό, με χορούς και μουσική που παρέπεμπαν ευθέως σε παρελθόντα ειδωλολατρικά ήθη. Επόμενο ήταν, λοιπόν, να προκληθεί η δριμεία κατάκριση του Ιωάννη, που επαναπυροδότησε την προηγούμενη πολεμική. Η Ευδοξία, μετανιωμένη που τον ανακάλεσε, ξανάρχισε διαδικασίες για την απομάκρυνσή του. Δεν δυσκολεύτηκε πολύ, αφού δεν είχε γίνει επίσημη σύνοδος για την αποκατάστασή του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο⁴⁸. Όταν τον ειδοποίησαν να απομακρυνθεί από τη θέση του, ο αρχιεπίσκοπος όμως αρνήθηκε και την παραμονή του Πάσχα⁴⁹ έγιναν πολλά έκτροπα εντός και εκτός του καθεδρικού ναού. Ο άγιος απέφυγε να εμφανιστεί δημόσια για περίπου δύο μήνες, αλλά στις 10 Ιουνίου του 404 παραδόθηκε στους στρατιώτες οι οποίοι τον οδήγησαν εκ νέου στην εξορία. Ακολούθησε άγριος διωγμός των Ιωαννιτών, που περιελάμβανε από χρηματικά πρόστιμα μέχρι θανατώσεις. Τρεις μήνες αργότερα, πέθανε η Ευδοξία.

Ο τόπος εξορίας του αγίου Ιωάννη ήταν η Κουκουσό, χωριό στα σύνορα της Καππαδοκίας και Αρμενίας. Εκεί, έγινε δεκτός φιλικά και εγκαταστάθηκε στο φρούριο της Αραβισσού. Η υγεία του δεν ήταν σε καλή κατάσταση και το ψύχος δεν τον βοηθούσε, αλλά ήταν αποφασισμένος να συνεχίσει το έργο του. Έγραφε πλήθος επιστολών, κατεύθυνε, συμβούλευε, ενίσχυε, τόνωνε και παρηγορούσε τους χριστιανούς, παρά τις αντίξοες συνθήκες. Πολλές φορές αντιμετώπιζε την εχθρική στάση των αντι-Χρυσοστομικών επισκόπων, ενώ άλλες φορές, επίσκοποι του φέρονταν με σεβασμό και φιλικά. Στην Κουκουσό, προσέλκυε τους πιστούς, και πολλοί φίλοι του τον επισκέπτονταν⁵⁰, πράγμα που δυσαρέστησε τον Αρκάδιο

⁴⁸ Ο 12^{ος} κανόνας της Συνόδου Αντιόχειας απαγόρευε σε κάποιον επίσκοπο που είχε καθαιρεθεί να επανέλθει στην έδρα του χωρίς να ξαναπεράσει από Σύνοδο. Βλ. Χρήστου Π., *ό.π.*, σ. 244.

⁴⁹ Όταν ο άγιος Ιωάννης ετοιμαζόταν να τελέσει το βάπτισμα των νεοφώτιστων. Βλ. Χρήστου Π., *ό.π.*, σελ. 244.

⁵⁰ Εκτός από τις επισκέψεις που δεχόταν, ο άγιος, παρηγορούσε και στήριζε μέσω επιστολών στενούς του φίλους που διώκονταν. Βλ. Χρήστου Π., *ό.π.*, σ. 245.

και τον νέο αρχιεπίσκοπο της Κωνσταντινούπολης⁵¹. Έτσι, ο Αρκάδιος διέταξε την απομάκρυνση του αγίου στην Πιτυούντα, παρά τις προσπάθειες του πιστού φίλου του αγίου Ινοκέντιου για την σύγκληση Συνόδου⁵² που θα δικαιολογούσε αυτή την απόφαση. Για τρεις μήνες οδοιπορούσε ο άγιος προς το μέρος της εξορίας του, στο οποίο δεν έφθασε ποτέ. Στις 14 Σεπτεμβρίου του 407, άφησε την τελευταία του πνοή, προφέροντας τις λέξεις «*Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν*».

Ο θάνατος του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου προκάλεσε στην Εκκλησία διπλό σχίσμα. Οι οπαδοί του στράφηκαν εναντίον των νέων διαδόχων της εκκλησίας και δεν τους αναγνώριζαν και επίσης οι Εκκλησίες ξαναέγραψαν το όνομα του Ιωάννη στα δίπτυχα (από όπου είχε διαγραφεί μετά την απομάκρυνσή του από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο), το 413 στην Αντιόχεια, το 417 στην Κωνσταντινούπολη και στην Αλεξάνδρεια. Πολλά χρόνια μετά, το 434, έγινε προσπάθεια για τη μεταφορά του λειψάνου του αγίου στην Κωνσταντινούπολη⁵³, προσπάθεια που δεν ευοδώθηκε όμως παρά τέσσερα χρόνια μετά, το 438, οπότε έγινε η ανακομιδή με λαμπρή και συγκινητική πομπή.

Από τον ΣΤ΄ αιώνα, το όνομα του αγίου Ιωάννη συνοδεύεται με το επίθετο «*Χρυσόστομος*⁵⁴». Η μνήμη του γιορτάζεται στις 15 Νοεμβρίου, στις 27 Ιανουαρίου και στις 30 Ιανουαρίου μαζί με τους δύο άλλους μεγάλους ιεράρχες⁵⁵. Αναμφισβήτητα, η αγάπη του για το ποίμνιό του και για το Θεό ήταν εμφανής μέσα από τις πράξεις του και μέσα από κάθε λόγο και επιστολή του. Η ευφράδεια

⁵¹ Στη θέση του Ιωάννη, αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινούπολης έγινε ο γέροντας Αρσάκιος το 405 και μετά απ' αυτόν ο Αττικός, εχθρός του αγίου. Βλ. Χρήστου Π., *ό.π.*, σσ. 244-245.

⁵² Ο Ινοκέντιος Ρώμης, προσπαθούσε συνεχώς για τη σύγκληση συνόδου στη Θεσσαλονίκη, ανεπιτυχώς, ωστόσο, λόγω της εμμονής του αυτοκράτορα. Βλ. Χρήστου Π., *ό.π.*, σ. 245.

⁵³ Εν καιρώ που αρχιεπίσκοπος ήταν ο Πρόκλος, μαθητής του αγίου Ιωάννη και όταν αυτοκράτορας ήταν ο Θεοδόσιος ο Β΄. Βλ. *Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Ι. Χρυσοστόμου έργα*, σ. 22.

⁵⁴ Ο χαρακτηρισμός του δόθηκε πρώτα από Λατίνους συγγραφείς, τον Φακούνδο και τον Κασσιόδωρο, οι οποίοι το είχαν βρει ήδη σε άγνωστες ελληνικές πηγές. Βλ. *Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Ι. Χρυσοστόμου έργα*, σ. 29.

⁵⁵ Η γνωστή σε όλους μας εορτή των τριών Ιεραρχών, οι οποίοι είναι ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Μέγας Βασίλειος και ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός ή Θεολόγος.

λόγου του σε συνδυασμό με την ακεραιότητα, την καλοσύνη, μα και συνάμα την αυστηρότητα εκεί που χρειαζόταν, τον έκανε ιδιαίτερα αγαπητό στον λαό, ίσως περισσότερο αγαπητό από κάθε άλλο Πατέρα της Εκκλησίας.

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΕΣ⁵⁶

Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους συγγραφείς στην ιστορία της Εκκλησίας. Αναμφισβήτητα, οι σπουδές του στην ρητορική άφησαν το στίγμα τους στον ιδιαίτερο τρόπο έκφρασής του και στο πλουσιότατο έργο του. Γενικά, τα συγγράμματά του όπως κι οι ομιλίες του χαρακτηρίζονται από άνεση στη γλωσσική έκφραση και γλαφυρότητα στο λόγο.

Σύμφωνα με το κλίμα της εποχής του, το κοινό αποζητούσε ρητορικές επιδείξεις, ο ίδιος όμως εναντιώθηκε σ' αυτό το κλίμα και επιδίωξε να ωθήσει το λαό στο να δίνει σημασία στην ουσία και όχι στις εντυπωσιακές φράσεις με πομπώδες περιεχόμενο. Με τα έργα του προέτρεπε να μην περιμένουν επαίνους, αλλά να επικεντρώνονται στο διδακτικό μήνυμα, ενώ ο ίδιος ήταν προσεκτικός στη δομή των ομιλιών του, χωρίς στόμφο και περιττά στολίδια. Ο λόγος του, πάντως χαρακτηριζόταν από ζωντάνια και δύναμη, αφού κατείχε πλήρως την τεχνική του τι χρειαζόταν ένας λόγος για να είναι ιδανικός, ενώ συγχρόνως δεν άφηνε την μορφή να δυναστεύει το περιεχόμενο. Γι' αυτό εξ άλλου μάγευε το πλήθος που τον παρακολουθούσε πάντα με ιδιαίτερη προσοχή και τον εμπιστευόταν χωρίς αναστολές⁵⁷.

Πάντα προσιτός και πράος στη ζωή του, αναδείκνυε αυτό το πρόσωπο και στα συγγράμματά του. Τόνιζε σ' αυτά την αγάπη του Θεού, την αξία του ανθρώπου και τη μετάνοια. Ταυτόχρονα, παρέμεινε αυστηρός κριτής της κακοήθειας. «*Έβρισκε πάντα γέφυρα μεταξύ του εαυτού του και του λαού, ώστε ο ομιλητής να χαίρεται για τους ακροατές του και όταν ακόμα μεμψιμοιρούσε, ενώ αυτοί να τον ακούν αχόρταγοι*⁵⁸» Ζητούσε από τους πιστούς να μην τον χειροκροτούν μετά από κάθε του λόγο, αλλά σαν έπαινο, να εφαρμόζουν στη ζωή τους τα όσα τους συμβούλευε. Βασικό σημείο στις ομιλίες του ήταν τα βιβλικά χωρία και μέσα απ' αυτά είναι εμφανής η εμβριθής μελέτη που αφιέρωνε στις Γραφές, ώστε να έχουν όντως χαρακτήρα διδακτικό και εξηγητικό οι ομιλίες του.

⁵⁶ Το παρόν κείμενο βασίστηκε στις εξής πηγές: 1. Χρήστου Παναγιώτη, *Ελληνική Πατρολογία*, τομ. Δ', σσ. 245-305. 2. Yazigi, Παύλος, *Ο Αγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος και η Αντιόχεια*, Συρία 2007.

⁵⁷ Βλ. Yazigi Π., *ό.π.*, σσ. 16-17.

⁵⁸ Βλ. Χρήστου Π., *Ελληνική Πατρολογία*, τομ. Δ', σ. 260.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη του αγίου Ιωάννη, καθώς περνούσαν τα χρόνια. Αρχικά, στα κείμενα και στις ομιλίες του, περιοριζόταν από τους κανόνες της ρητορικής, ενώ όσο περνούσε ο χρόνος και ωρίμαζε, επιδίωκε να προσδίδει στους λόγους του ρωμαλεότητα, ζωντάνια και ενέργεια, χωρίς να παγιδεύεται στον στόμφο και στην υπερβολή των ακαδημαϊκών του καταβολών. Επομένως, δημιούργησε το δικό του χαρακτηριστικό ύφος στην ιστορία της ρητορικής, καταφέροντας να ξεπεράσει ακόμα και τη Δεύτερη Σοφιστική σχολή⁵⁹.

Το τεράστιο συγγραφικό του έργο ήταν και είναι ευρέως διαδεδομένο. Παρά το γεγονός ότι στις ομιλίες του ο άγιος Ιωάννης, δεν κρατούσε ποτέ χειρόγραφο, αυτές διασώζονται μέχρι τις μέρες μας, αφού φαίνεται πως τα κηρύγματά του είχαν καταγραφεί από ταχυγράφους. Προσπάθειες για την καταγραφή του ογκωδέστατου έργου του έγιναν αρχικά από τον Ιερώνυμο⁶⁰, ενώ ήταν εν ζωή κι ο ίδιος ο άγιος Ιωάννης. Ακολούθως, τον κατάλογο συμπλήρωσε ο Γεννάδιος⁶¹. Ωστόσο, οι ελλείψεις ήταν αρκετές. Αρνητικό και παραπλανητικό

⁵⁹ Δεύτερη Σοφιστική σχολή ήταν το ρεύμα της καλλιέργειας των ελληνικών γραμμάτων κατά τον 1^ο και 2^ο αιώνα μ. Χ. Έδιναν έμφαση στη ρητορική, στη φιλοσοφία, ακόμα και στη λογοτεχνία. Ο όρος αυτός προήλθε από τον Φιλόστρατο. Οι εκπρόσωποι της Β΄ Σοφιστικής Σχολής προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα νέο υψηλού επιπέδου γλωσσικό στυλ βασισμένο στην αττική διάλεκτο. Ωστόσο, ήταν τόσο μεγάλη η μέριμνα για το ύφος, που χανόταν η ουσία. Η έκφραση γινόταν συχνά πομπώδης και οι ρήτορες και συγγραφείς είχαν ως θεματολογία μεταξύ άλλων την στηλίτευση κοινωνικών φαινομένων και τις παραινέσεις για τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ πόλεων. Ωστόσο, δεν έθιγαν ποτέ την πραγματική αιτία για την παρακμή των ελληνικών πόλεων, που ήταν η ρωμαϊκή αρχή. Θυσίαζαν, λοιπόν, την ουσία των λόγων τους για να γίνονται αρεστοί στα ακροατήρια και για είναι προσοδοφόροι. Χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι της σχολής αυτής ήταν ο Α. Αριστείδης, ο Λουκιανός, ο Δ. Χρυσόστομος και ο Ηρώδης Αττικός. Βλ. <http://www.plutarcheio.gr/Default.aspx?tabid=65> 7-5-2011.

⁶⁰ Ο άγιος Ιερώνυμος μετέφρασε την Παλαιά Διαθήκη κατά τον 4^ο αι. μ. Χ. Υπήρξε υποστηρικτής της «κατά γράμμα πιστότητας» όσον αφορά τη μετάφραση της Αγίας Γραφής. Γενικότερα, υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους μεταφραστές κατά τον 4^ο αι. μ. Χ. Βλ. <http://www.translators.gr/forums/thread/134.aspx> 7-5-2011

⁶¹ Πατριάρχης Κωνσταντινούπολης κατά τα έτη 458-471. Ήταν λόγιος ιεράρχης και διακρίθηκε για την αυστηρότητα της ζωής του, την ταπεινότητά του και το ορθόδοξο φρόνημά του. Επέδειξε αξιόλογο συγγραφικό έργο. Έγραψε ερμηνευτικά υπομνήματα

είναι το γεγονός ότι υπάρχουν κείμενα, που δεν είναι του αγίου Ιωάννη, αλλά φέρουν το όνομά του. Αυτό, οφείλεται στο ότι αρκετοί επιτήδευοι της εποχής του χρησιμοποιούσαν το όνομά του στα κείμενά τους για να προβληθούν. Κατάλογος με έργα του αγίου Ιωάννη είναι ο Augustanus και απαριθμεί 102 αυτούσιους λόγους του⁶². Είναι ευτυχές το γεγονός ότι τα περισσότερα έργα του αγίου διασώθηκαν σε πλήθος χειρογράφων, τα οποία όμως είναι τόσα πολλά, που μέχρι και σήμερα δεν κατέστη δυνατόν να γίνει η πλήρης συγκομιδή τους σε ενιαίο κατάλογο. Πάντως, το έργο του καλύπτει 18 τόμους στην *Patrologia Graeca*⁶³ του J. P. Migne.

Εν τέλει, ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, μέσα από τις ομιλίες και τα συγγράμματά του υπήρξε μέγας διδάσκαλος, όχι μόνο για τους πιστούς της εποχής του, αλλά και για όλους εμάς σήμερα. Οι εντυπωσιακές ερωτοαπαντήσεις, οι συνεχείς αντιθέσεις και μεταφορές, οι στοχαστικοί παραλληλισμοί και οι παραστατικές εικόνες που διέπουν το έργο του, το έχουν κάνει αναπόσπαστο κομμάτι του ορθόδοξου χριστιανισμού και παντοτινό μάθημα για κάθε γενιά. Δεν χωράει αμφιβολία ότι κάθε λόγος του αγίου Ιωάννη αποτελεί ένα λάφυρο στην ιστορία της Εκκλησίας.

Συνοπτικά, το σωζόμενο έργο του Χρυσοστόμου μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως εξής⁶⁴:

στην Αγία Γραφή, από τα οποία σώθηκαν μόνο μερικά αποσπάσματα από τη Γένεση, την Έξοδο και την Προς Ρωμαίους επιστολή του αποστόλου Παύλου. Παραιτήθηκε το 471 από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο και επισκέφτηκε ως απλός μοναχός τους Αγίους Τόπους και την Κύπρο. Πέθανε στο χωριό Μωρό Νερό της Πάφου από το κρύο.

⁶² Βλ. Χρήστου Π., *Ελληνική Πατρολογία*, τομ. Δ', σ. 246.

⁶³ Η *Patrologia Graeca* (Ελληνική Πατρολογία, συντομογραφία PG), είναι η δεύτερη συλλογή του Jacques Paul Migne η οποία περιλαμβάνει έργα χριστιανών πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων που έγραψαν στα Ελληνικά.

⁶⁴ Ο παρόν πίνακας βασίστηκε στην εξής πηγή: *Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Ι. Χρυσοστόμου έργα*, σσ. 22-36.

1. ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΕΣ

1. Ασκητικές: 9 στον αριθμό, με τις περισσότερες να έχουν επιστολική μορφή και να αναφέρονται στον ασκητικό βίο. Συντάχθηκαν όλες κατά την περίοδο που ήταν ασκητής στην έρημο, δηλαδή μεταξύ 375 και 381.
2. Ποιμαντικές: Η πιο σημαντική είναι η *Περὶ Ἱερωσύνης*, που έχει συνταχθεί σε τύπο διαλόγου μεταξύ αυτού και του μεγάλου Βασιλείου. Γενικότερα, αφορούσαν το ήθος των κληρικών. Χαρακτηρίζονται από την αυστηρότητα του αγίου απέναντι στις παρεκτροπές του κλήρου.
3. Ἠθικοπαιδαγωγικές: Σημαντικότερη πραγματεία σε αυτή την κατηγορία αποτελεί η *Περὶ κενοδοξίας και ἀνατροφῆς τῶν τέκνων*. Ἐχει ως περιεχόμενο το πρόβλημα της κενοδοξίας που οδηγεί στην κακή ανατροφή των παιδιών και ουσιαστικά απευθύνεται στους γονεῖς. Γενικότερα, περιλαμβάνουν απόψεις του αγίου Ἰωάννη για το πρόβλημα της θεοδικίας.
4. Απολογητικές: Μέσα από αυτές ο ἅγιος Ἰωάννης, δικαίωσε τον χριστιανισμό και παρέθετε ιστορικά στοιχεία για να αποδείξει ότι ο χριστιανισμός είναι η αληθινή θρησκεία. Συγκεκριμένα, η μία ήταν η *Εἰς Βαβύλαν κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ Ἑλλήνων* και η ἄλλη *Κατὰ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων*.

2. ΛΟΓΟΙ

1. Ομιλίες: *Ερμηνευτικές*: Με αυτές, ερμήνευε τις γραφές και τα κείμενα της Παλαιάς και Καινῆς Διαθήκης. Κάποιες από τις ομιλίες της Παλαιάς Διαθήκης σώζονται στη Γένεση, ενώ από την Καινή Διαθήκη ο Ἰωάννης ερμήνευσε το πρώτο και τέταρτο Ευαγγέλιο μόνο. Χρησιμοποιούσε κάπως λαϊκότερη γλώσσα, αλλά πάντα κατανοητή και ανέλυε τις έννοιες των κειμένων των Γραφών.
2. Λόγοι: Εἶχαν δογματικό, ηθικό, κοινωνικό και εορταστικό περιεχόμενο.
 - α. Λόγοι Ἐπίκαιροι: Αφορούσαν επίκαιρα προβλήματα, που λάμβαναν χώρα στην Κωνσταντινούπολη.
 - β. Πολεμικοί: Απευθύνονται σε όσους αμφισβητούν την δογματική συγκρότηση της Ορθοδοξίας. Ο ἅγιος Ἰωάννης ἄλλωστε ισχυριζόταν ότι οι αιρέσεις ήταν χρήσιμες για να φανερώνονται οι δόκιμοι.
 - γ. Κατηχητικοί: Απευθύνονταν κυρίως προς τους υποψήφιους για βάπτισμα.

δ. Ηθικολογικοί: Σ' αυτούς, μιλούσε για την αγάπη, για την κοινωνική αρετή και για το ήθος.

ε. Αγιογραφικοί: Αφορούν χωρία της Καινής και της Παλαιάς Διαθήκης, καθώς και πορτρέτα αγίων.

στ. Εγκωμιαστικοί: Εγκώμια που ο άγιος απηύθυνε σε πρόσωπα της Παλαιάς Διαθήκης, σε μάρτυρες και σε παλαιούς και πιο πρόσφατους αρχιεπισκόπους Αντιόχειας.

ιστ: Εορταστικοί: Αφορούν μέρες εορτάσιμες, καθώς και το ιδιαίτερο λατρευτικό τους μήνυμα.

Γ. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Μέχρι σήμερα σώζονται γύρω στις 240 επιστολές, που γράφτηκαν όταν ο άγιος Ιωάννης ήταν εξόριστος. Καθρεφτίζουν το ζήλο του για το εκκλησιαστικό έργο ακόμα και στις δυσκολότερες στιγμές της ζωής του, την αγάπη του προς την εκκλησία και τους φίλους του και τη συνεχή ανησυχία που είχε για το ποίμνιό του και για τους πιστούς του ακόλουθους.

ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΣΜΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ⁶⁵

Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπήρξε άσπονδος εχθρός της κοσμικής και θυμελικής μουσικής. Στις ομιλίες του δεν δίσταζε να προβάλλει τα αρνητικά αποτελέσματα που είχε στην ψυχή του ανθρώπου και με την ευγλωττία του και την ικανότητά του στον λόγο κινητοποιούσε τους πιστούς.

Την εποχή αυτή, οι χριστιανοί επηρεάζονταν σε μεγάλο βαθμό από το περιβάλλον, ώστε πολλοί συμμετείχαν σε εορτές και λατρευτικές συνάξεις εβραίων. Οι τάσεις της εποχής, προϋπόθεταν οι ομιλίες να συμπεριλαμβάνουν αναφορές σε Έλληνες φιλοσόφους και εντυπωσιακά λόγια καθώς και δύσκολες ρητορικές εκφράσεις. Επομένως, ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, κινείτο με την λογική πως οι ομιλίες του περί ηθικής αναφέρονταν σε παραλήπτες που έπρεπε να πεισθούν με επιχειρήματα φιλοσοφικής ηθικής. Έτσι, πολύ συχνά, επέλεγε στις ομιλίες του στοιχεία από Ελληνική Φιλοσοφία και ιδιαίτερα από την Στωική σοφία και ηθική⁶⁶.

Εντονότερη έγινε η ανάγκη για ομιλίες που αφορούσαν την μουσική και το θέατρο με αφορμή την εκμετάλλευση της ιερής μουσικής για σύνθεση αιρετικών ύμνων από τους αναφανέντες αιρετικούς. Η μουσική αυτή, οδηγούσε στην παρακμή της ακεραιότητας των ψυχών του κάθε πιστού.

Σε ομιλίες και συγγράμματά του απαγόρευε αυτή τη μουσική που προκαλούσε την διαφθορά στην ψυχή και συνιστούσε την σεμνή μουσική που στόλιζε τους ποικίλους ύμνους του εκκλησιαστικού ρεπερτορίου και που είχε ως αποτέλεσμα την ύψωση στο Θεό. Υποστήριζε ότι η θυμελική μουσική στο θέατρο παραποιούσε την γλώσσα των ψαλμών και πως έτσι η ψυχή ενέδιδε σε ανήθικα

⁶⁵ Το παρόν κείμενο βασίστηκε στις εξής πηγές: 1. Βενέδικτος, Ιερομόναχος Αγιορείτης, *Ήτοι ευρετήριο Θεμάτων των απάντων του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου βάσει της PG Πατρολογίας, του J. Migne και της ΕΠΕ*, σσ. 340, 353-356, 786-787., 2. Συνοδία Σπυρίδωνος Ιερομόναχου Νέα σκήτη-Αγ. Όρος 1998., 3. Χαρώνης Δ., Λανάρας Α., *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Ιωάννη του Χρυσοστόμου*, Τόμος Γ' Ευγνωμοσύνη-Πίστη, Εκδοτικός Οίκος Ελευθέριου Μερετάκη, Αθήνα 1995, σσ.116-125., 4. Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις τον ρ' ψαλμόν.*, 5. *Joannes Chrysostomus Scr. Eccl.: Prooemia in Psalmos (fragmenta): PG 55, 537, In 27.*

⁶⁶ Yazigi, Π., *ό.π.*, σελ. 20-21.

πάθη. Συγκεκριμένα, έλεγε «εάν παιδεύσωμεν την γλώτταν ψάλλειν, αισχυνθήσεται η ψυχή ταύτης ψαλλούσης τανατία βουλομένη⁶⁷». Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, οι ηθοποιοί, οι μίμοι και παντομίμοι που συμμετείχαν στα θέατρα αυτά που ήταν κατάλοιπα των Διονυσιακών τελετών, γεννούσαν ανήθικα συναισθήματα στις ανθρώπινες ψυχές. Παρακμιακά και λάγνα, μα συνάμα ικανά να ανάψουν στη ψυχή του ανθρώπου το «καμίνι του άτοπου έρωτα⁶⁸» και να αποσπάσουν τον πιστό από το εκκλησιαστικό σώμα, δέχονταν την ανελέητη κριτική του Ιωάννη του Χρυσοστόμου.

Σύμφωνα με τον άγιο Ιωάννη, οι ψαλμοί φτιάχτηκαν για ηρεμούν τη ψυχή και οι αιρετικοί εισήγαγαν παραποιημένα άσματα προσπαθώντας να ανατρέψουν την λυτρωτική ιδιότητα της εκκλησιαστικής μουσικής στις ανθρώπινες ψυχές. Επέφεραν βλάβη και όλεθρο στους παρασυρόμενους απ' αυτά, είχαν ασελγές και ανήθικο περιεχόμενο και έκαναν τις ψυχές ασθενέστερες και πιο ευάλωτες στην αμαρτία.

«...Επει όύν οικείως ημίν προς τούτο έχει το είδος της τέρψεως η ψυχή, ίνα μη πορνικά άσματα οι δαίμονες εισάγοντες άπαντα ανατρέπωσι, τους ψαλμούς αυτοίς επετείχισεν ο Θεός, ώστε ομού το πράγμα και ηδονήν και ωφέλειαν είναι. Από μεν γάρ των έξωθεν ασμάτων βλάβη και όλεθρος, και πολλά αν εισαχθείη δεινά, ασελγεστέρας και παρανομωτέρας τοις άσμασι τούτοις της ψυχής γινομένης, μαλθακωτέρας τε και ασθενεστέρας⁶⁹ ...»

Επιπρόσθετα, έλεγε πως τα «βιωτικά άσματα» και οι κοσμικές μελωδίες χρησιμοποιούσαν αισχρά ρήματα και ξυπνούσαν ανήθικες ορέξεις εξαφανίζοντας την ανδρεία της ψυχής και την «ευγένειαν⁷⁰» του σώματος.

Εν συνεχεία, έμφαση έδινε στην σημασία των λέξεων και των νοουμένων τους που απαρτίζανε ένα ύμνο. Καταδίκασε την παραποίηση των λέξεων από τους αιρετικούς και τόνιζε πως η ψυχή επηρεαζόταν από τα νοούμενα:

⁶⁷ Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Περι μουσικής*.

⁶⁸ Yazigi, Π., ό.π, σελ. 20-21.

⁶⁹ Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Περι μουσικής*.

⁷⁰ Βλ. Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις τον ρ' ψαλμόν*.

Συγκινουμένη γαρ η ψυχή τοις λαλουμένοις, και συνεπινεύουσα τοις νοουμένοις, εκεί φέρει την έξιν, ένθα και η λέξις εφέλκεται το κινητικόν όργανον της του πνεύματος μελωδίας⁷¹.

Τόνιζε σε επιστολές ότι τα θέατρα «*τοποθετούν κόπρον ταῖς ἀκοαῖς⁷²*», ότι έχουν σαν αποτελέσματα την διάλυση του γάμου και των οικογενειών, επιφέρουν την μοιχεία και την αγριότητα της νεότητας, καθώς και την ασέλγεια. Θεωρούσε πως ο χρόνος εκεί ήταν δαπάνη, σπατάλη ημερών και προετοίμαζε για σκάνδαλα, για μοιχεία, για πορνεία.

Οι αμείλικτες δηλώσεις του και τα βέλη του στόχευαν το φιλότιμο των πιστών χριστιανών και στην συνειδητοποίηση των συνεπειών που θα είχαν παρακολουθώντας τέτοια θεάματα. Έλεγε πως οι ίδιοι έσπρωχναν τους εαυτούς τους στην φωτιά της ακολασίας, εφόσον εκεί, έβλεπαν γυμνά μέλη γυναικών που στη συνέχεια προκαλούσαν την σαρκική επιθυμία. Πρόσθετε, στη συνέχεια, πως το να βρουν την δύναμη να παραμείνουν αγνοί, αφού θα είχαν κυριέψει την ψυχή τους θεάματα και τραγούδια που δεν ασχολούνταν με τίποτε άλλο παρά μόνο με «*βρωμερούς έρωτες⁷³*» που θα είχαν ως αποτέλεσμα και ανάλογα όνειρα.

Για τις μελωδίες που πλαισίωναν το χώρο του θεάτρου, ο άγιος Ιωάννης υποστήριζε πως παρέσυραν στην αμαρτία. Συγκεκριμένα, έλεγε ότι οι φλογέρες, οι αυλοί και τα υπόλοιπα παρόμοια όργανα, έφτιαχναν μια μελωδία που γοήτευε τους θεατές και παρέλυαν την σταθερότητα του νου, ενώ συνάμα έκαναν ευάλωτες και υποχείριες τις ψυχές. Επιπλέον, για τους στίχους των συγκεκριμένων μελωδιών, δήλωνε ότι ήταν γεμάτα χυδαιότητα και η φωνή που τραγουδούσε ήταν προκλητική. Αντίθετα, έλεγε, με το άκουσμα των ψαλμών και των προσευχών που εμπεριέχουν θεία λόγια, υπάρχει φόβος Θεού και ευλάβεια. Η ψαλμωδία, υποστήριζε πως αγίαζε το στόμα και την ψυχή, την έκανε νηφάλια, διατηρούσε σε διέγερση την διάνοια, κρατούσε ήρεμη την καρδιά, έντονο τον λογισμό και καθαρή την συνείδηση.

⁷¹ Αυτόθι.

⁷² Βενέδικτος, Ιερομόναχος Αγιορείτης, *Ητοι ευρετήριο Θεμάτων των απάντων του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου βάσει της PG Πατρολογίας*, του J. Migne και της ΕΠΕ, σσ. 340, 353-356, 786-787.

⁷³ Βλ. J. Migne, *ό.π.*, σελ. 340.

Επιπρόσθετα, με την αναφορά του στις γυναίκες που λάμβαναν μέρος στα θέατρα, υπογράμμισε την απαράδεκτη συμπεριφορά τους και έκρινε την προκλητική τους εμφάνιση με τα βαμμένα μάτια και μάγουλα, αλλά και την γοητευτική τους παρουσία. Υποστήριζε ότι έτσι εξαπατούσαν και δαμάζαν όσους τις έβλεπαν και ότι γκρέμιζαν την αρμονία μιας οικογένειας και ενός σπιτικού, εφόσον γέμιζαν πειρασμούς τους άνδρες θεατές κι αυτοί δεν εκτιμούσαν πια τις συζύγους και τα παιδιά τους όπως πριν. Επομένως, προέρχονταν καταστροφές γάμων, διαπληκτισμοί και διαφορές μέσα στα σπίτια, προερχόμενες από όλους εκείνους τους πειρασμούς.

Ανάμεσα στις απόψεις του άγιου Ιωάννη του Χρυσοστόμου για τον χώρο του θεάτρου, ήταν το ότι οι ερεθισμοί από τα άσεμνα θεάματα, οδηγούσαν όσο τίποτε άλλο στην περιφρόνηση των λόγων του Θεού. Γι' αυτό και παρακαλούσε τους πιστούς να μην παρευρίσκονταν σε εκείνα τα θεάματα όταν παράλληλα παρακολουθούσαν τα θεία διδάγματα και την θυσία της θείας Ευχαριστίας, γιατί έτσι αναμίγνυαν τα θεία μυστήρια με τα δαιμονικά.

Συχνά ο άγιος αναφερόταν στους κινδύνους που είχε η παρακολούθηση αυτών των θεαμάτων. Ειδικότερα, υποστήριζε πως αυστηροί νόμοι ήταν απαραίτητοι όσον αφορούσε τα παιδιά. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Ιωάννη, τα παιδιά δεν έπρεπε να στέλνονται ποτέ σε θέατρο για να μην δέχονται κακές επιρροές και αυτό ήταν στις αρμοδιότητες του παιδαγωγού ο οποίος θα έπρεπε να περνά από τους δρόμους της πόλης και να παρακινεί τα παιδιά να μην δεχθούν κανένα κάλεσμα προς τη διαφθορά. Αυτό θα μπορούσε, σύμφωνα με τον άγιο, να το καταφέρει δείχνοντας στα παιδιά άλλες ομορφιές όπως τον ουρανό, τα λουλούδια, τ' αστέρια, τον ήλιο, τα ωραία βιβλία, σύγχρονα αξιοθέατα. Πρόσθεσε στα προτεινόμενα μέτρα για την προστασία τους την διήγηση της Παλαιάς Διαθήκης.

Εν κατακλείδι, είναι ξεκάθαρο ότι ο Χρυσόστομος δεν στράφηκε εναντίον του θεάτρου ως τρόπου έκφρασης της ανθρώπινης δημιουργικότητας, αλλά καταδίκασε την εκτροπή και την αλλοτρίωση που στηλίτευαν. Είναι ξεκάθαρο πως η θυμελική μουσική ως κατάλοιπο των Διονυσιακών τελετών, είχε ανήθικο περιεχόμενο, μουσικά και λεκτικά κι έτσι παρέσυρε τις ψυχές των πιστών, οδηγώντας τις σε ασελγείς πράξεις και σε απρεπές σκέψεις. Οι πιστοί απομακρύνονταν από την πραγματική εκκλησιαστική μουσική ακολουθώντας τις

τάσεις που επικρατούσαν κατά εκείνη την περίοδο, χωρίς να σκέπτονται τις συνέπειες που είχε αυτή η πράξη στις ψυχές τους. Ωστόσο, γι' αυτό φρόντιζαν οι πατέρες της εκκλησίας, ανάμεσά τους κι ο Χρυσόστομος με τις ομιλίες του και τα κηρύγματά του περί ηθικής και περί μουσικής με τις οποίες έτεινε να παραδειγματίζει το ποίμνιό του να το καθοδηγεί προς τον σωστό δρόμο.

ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΗΘΟΣ ΣΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Την σύνδεση του αρχαίου ελληνικού κόσμου με τον βυζαντινό μπορούμε να την αντιληφθούμε σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής των ανθρώπων εκείνης της εποχής, αλλά και μέσω του πολιτισμού. Η μετάβαση από την ειδωλολατρεία στον χριστιανισμό επιτεύχθηκε με δυσκολία κ ύστερα από βίαιες συγκρούσεις και διωγμούς. Οι πρώτοι χριστιανοί εκδιώχθηκαν βάνουσα, ενώ παράλληλα αντιμετώπισαν τους ειδωλολάτρες και συνεπώς τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό με καχυποψία.

Υπήρξαν άνθρωποι που προσπάθησαν να ακολουθήσουν μια συμβιβαστική λύση και να ενώσουν τον ελληνισμό με τον χριστιανισμό. Υποστήριζαν ότι οι δυο αυτές κολοσσιαίες πνευματικές δυνάμεις όχι μόνο δεν ήταν αντίθετες αλλά μπορούσαν να συνδυαστούν και να συνεργαστούν ομαλά δημιουργώντας το ελληνοχριστιανικό πνεύμα⁷⁴. Κύριοι υποστηρικτές αυτής της άποψης υπήρξαν οι Τρεις Ιεράρχες, που ανακηρύχθηκαν προστάτες της ελληνοχριστιανικής παιδείας. Μέσα σ'αυτούς ανήκει και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, του οποίου τις απόψεις μελετήσαμε και πιο πάνω.

Οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας αντιλήφθηκαν από πολύ νωρίς την αξία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και χρησιμοποίησαν τις αξίες και τα ιδανικά του στην διδασκαλία τους. Χρησιμοποίησαν την ελληνική γλώσσα για να γράψουν όλα τα ιερά βιβλία, την ελληνική φιλοσοφία για να διατυπώσουν τα δόγματα και να αντικρούσουν τις αιρετικές θεωρίες καθώς και την αναπτυγμένη θρησκευτικότητα των ελληνικών μυστηρίων (ιδίως των Ορφικών)⁷⁵, που προετοίμασαν τις ψυχές πολλών ανθρώπων να δεχτούν τις υψηλές αλήθειες του χριστιανισμού. Επιπροσθέτως, χρησιμοποίησαν την πνευματικότητα της ελληνικής αγωγής, που δίδασκε στους ανθρώπους να σκέφτονται ελεύθερα και να επιδιώκουν το ωραίο, το μεγάλο και το αληθινό. Έτσι, παρατηρούμε το ελληνικό ήθος να μετατρέπεται σιγά σιγά σε χριστιανική ηθική.

⁷⁴ Βλ. Νικόλαος Μουτσόπουλος, ό.π., σελ.148-149.

⁷⁵ Σύμφωνα με τους Ορφικούς καθαρά είναι μόνο τα βασίλεια των θεών, όπου η μουσική γίνεται οδός για να φτάσει κάποιος στην θέωση.

Στις προηγούμενες σελίδες, παρακολουθήσαμε την διαδρομή της μουσικής από τους αρχαίους χρόνους στην βυζαντινή εποχή και μπορέσαμε να αντιληφθούμε την σύνδεσή τους. Από πολλές απόψεις θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η βυζαντινή μουσική είναι η συνέχεια της αρχαίας ελληνικής, παρά τις μεγάλες τομές που σημειώνονται ανάμεσα στους δυο πολιτισμούς. Πιο συγκεκριμένα, θα προσπαθήσουμε να εστιάσουμε στο πώς το αρχαιο-ελληνικό ήθος μετατρέπεται σε χριστιανική ηθική – συγκεκριμένα στη μουσική – μέσα από τις απόψεις του Ιωάννη του Χρυσοστόμου.

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι υποστήριζαν ότι η μουσική, οι ρυθμοί της και οι μελωδίες της, επηρεάζουν την ψυχική κατάσταση των ανθρώπων και είναι ικανοί να τους επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό⁷⁶. Αυτό το παρατηρήσαμε ακόμη και από την ονομασία των αρμονιών και των γενών. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος που είχε γνώσεις περί ρητορικής και φιλοσοφίας μπόρεσε πολύ γρήγορα να αντιληφθεί πώς έπρεπε και η εκκλησιαστική μουσική να ακολουθήσει τους ίδιους «κανόνες».

Οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποίησαν την μουσική κυρίως για να «κατευνάξει την ψυχή» και να «ηρεμεί το πνεύμα». Αυτό μπορούμε να το δούμε και στην Οδύσσεια του Ομήρου, όπου ο καημός της Πηνελόπης περνάει μέσα από το «γλυκό» τραγούδι του αοιδού Φήμιου. Ο Φήμιος με τη συνοδεία της φόρμιγγας / κιθάρας εξιστορούσε τα γεγονότα του τρωικού πολέμου. Ακόμη και η «σκληρή» καρδιά των μνηστήρων φαίνεται ότι «μαλάκωνε» με το τραγούδι. Αυτό το παράδειγμα μας κάνει να καταλαβαίνουμε την μεγάλη σημασία που έδιναν οι άνθρωποι, από την ομηρική εποχή, στην σύνδεση μουσικής και «ήθους».

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, καθώς ήταν ιδιαίτερα οξυδερκής, κατάλαβε ότι έπρεπε να χρησιμοποιήσει την αρχαία φιλοσοφία και τις απόψεις των μεγάλων ρητόρων και φιλοσόφων προκειμένου να πείσει τον λαό για την αξία της εκκλησιαστικής μουσικής και της ήρεμης μελωδίας με σκοπό την ανύψωση της ψυχής και του ανθρώπου συνολικότερα σε κάτι ανώτερο πνευματικά. Οι αρχαίοι Έλληνες το ονομάζουν «θέωση» και οι Χριστιανοί μιλούν γι' αυτήν ως προορισμό που έλκεται από την δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν».

⁷⁶ Βλ. Ανδρέας Μάνος, *Πλατωνική φιλοσοφία*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2007, σελ. 68.

Η εικόνα το θείου που φέρουν εντός τους οι άνθρωποι καθιστά εφικτό το να μπορούν να ενωθούν μαζί του.

Ο Χρυσόστομος ανατρέχει συχνά στις απόψεις σπουδαίων φιλοσόφων προκειμένου να αποδείξει στους πιστούς την επίδραση της μουσικής στην ψυχή τους. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τα λόγια του Πλούταρχου:

Είναι φανερό από τα παραπάνω ότι δικαιολογημένα οι παλιοί Έλληνες έδιδαν μεγαλύτερη την προσοχή τους στη μουσική εκπαίδευση. Γιατί πίστευαν ότι έπρεπε να πλάθουν και να ρυθμίζουν τις ψυχές των νέων σε ευπρεπή ηθική με την μουσική («... δια της μουσικής πλάττειν τε και ρυθμίζουν επί το εύσημον»),

καθώς και του Πλάτωνα⁷⁷:

Οι δάσκαλοι της κιθάρας κατορθώνουν να κάμουν τους ρυθμούς και τις αρμονίες οικείες στις ψυχές των παιδιών, ώστε να γίνουν ημερότεροι άνθρωποι και, επειδή γίνονται πιο εύρυθμοι και πιο προσαρμοστικοί, να είναι χρήσιμοι και στο λόγο και στην πράξη.

Ο Χρυσόστομος εξηγεί πως η ηθική αυτή των αρχαίων Ελλήνων υπάρχει στην εκκλησιαστική μουσική που με τις ήσυχες μελωδίες και αρμονίες της καταφέρνει να «ρυθμίζει τις ψυχές» και να της απομακρύνει από την «διαφθορά» και την «ανηθικότητα».

Ο Χρυσόστομος υπήρξε ένας από τους πρώτους υμνογράφους της εκκλησίας και προσπάθησε στους ύμνους του να συναρμόσει στίχους και μελωδίες που θα βοηθούσαν τους πιστούς να έρθουν πιο κοντά στον Θεό. Γι' αυτό άλλωστε, όπως είδαμε και παραπάνω καταδίκασε την θυμελική μουσική και την μουσική που συνόδευε τα θεατρικά έργα, καθώς θεωρούσε ότι με αυτήν οι πιστοί απομακρύνονταν από τον Θεό και καταδίκασαν την ψυχή τους σε αιώνιες αμαρτίες⁷⁸.

Αυτό δεν τον εμπόδιζε να τρέφει μεγάλο σεβασμό για τους αρχαίους φιλοσόφους, και μάλιστα να μη διστάζει να υιοθετήσει τις απόψεις τους και να τις εντάξει στα χριστιανικά πλαίσια. Για να το αποδείξουμε θα επικαλεστούμε πάλι τα λόγια του Πλούταρχου:

⁷⁷ Αυτόθι, σελ. 208.

⁷⁸ Βλ. Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π.

Φαύλη μουσική και πονηρά τραγούδια... δημιουργούν ήθη ακόλαστα και διεφθαρμένες ζωές, και ανθρώπους που αγαπούν την μαλθακή ζωή, (την καλοπέραση), τη νωθρότητα και την υποταγή στις γυναίκες.

Ο Χρυσόστομος εναντιώνεται και στα μουσικά όργανα που σκοπό έχουν με την μελωδία τους να διαφθείρουν την ψυχή. Ο ίδιος προτείνει σαν μουσικά όργανα να χρησιμοποιούνται τα μέλη του σώματος: «ψαλτήριο είναι ή ανθρώπινη γλώσσα, ενώ κιθάρα είναι το στόμα, κύμβαλο τα κρουσμένα χείλη και πλήκτρο ή γλώσσα όταν λέει όσα αρμόζουν στο χριστιανικό ήθος». Η αντιπάθειά του προς τα μουσικά όργανα δεν είναι γενικευμένη, απλά υποστηρίζει πως μέσω της ανθρώπινης φωνής μπορεί να επιτευχθεί η άμεση επαφή του ανθρώπου μετά του Θεού. Την άποψη αυτή όμως την έχουμε συναντήσει και παλιότερα στους αρχαίους Έλληνες, καθώς οι πρώτοι αοιδοί συνήθιζαν να τραγουδούν τα τραγούδια τους χωρίς τη συνοδεία κάποιου μουσικού οργάνου. Την εισαγωγή της φόρμιγγας/ κιθάρας και μεταγενέστερα του αυλού θα την συναντήσουμε πιο μετά.

Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν ότι η μουσική, οι μελωδίες της και οι στίχοι της ήταν απόρροια της έμπνευσης που τους παρείχε η Μούσα. Με τρόπο ανάλογο, οι Πατέρες της Εκκλησίας πίστευαν ότι το Άγιο Πνεύμα είναι αυτό που τους δίνει την δυνατότητα να εκφέρουν αίνους και ύμνους.

Την σύνδεση αρχαίας και βυζαντινής μουσικής την βλέπουμε και στα κείμενα των υπόλοιπων Πατέρων της εκκλησίας. Οι μεγαλύτεροι ιστοριογράφοι, Έλληνες και Ευρωπαίοι, παραδέχονται ότι οι εκκλησιαστικοί ήχοι και γενικά το σύστημα της εκκλησιαστικής μουσικής είχε άμεση σχέση με το αρχαίο σύστημα της ελληνικής μουσικής, αφού αυτό χρησίμευε ως βάση, όπως διαφαίνεται από συγγράματα των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας. Ο Μέγας Βασίλειος με επιστημονικές και φιλοσοφικές παρατηρήσεις συμπληρώνει την διδασκαλία περί αρμονίας τού σύμπαντος τού Κλήμη του Αλεξανδρέα, του Μεθοδίου Ολύμπου και τού Γρηγορίου Νύσσης, οι όποιοι δανείζονται την θεωρία του Πυθαγόρα⁷⁹.

⁷⁹ Η σχολή των Πυθαγορείων, απέδιδε την καθαρότητα από το κακό σε ανώτερες σφαίρες, ενώ υποκατάστατό της θεωρούσαν, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ιαμβλίχου, την κάθαρση, με ένα ακριβές διαιτητικό είδος, με την ιατρική, με επωδές, με την μουσική και την ποίηση, καθώς και με την άσκηση της μνήμης, βασική προϋπόθεση για επιστήμη,

Μια ακόμη απόδειξη της σύνδεσης των δύο κόσμων είναι ότι η βυζαντινή μουσική υιοθέτησε τους τρόπους της αρχαίας ελληνικής, όπως είδαμε και παραπάνω. Ο Χρυσόστομος υποστήριξε ότι οι τρόποι αυτοί ήταν ιδανικοί για να αποδώσουν την θεία χάρη και να ανυψώσουν την ψυχή του ανθρώπου σε θείο επίπεδο. Παραθέτουμε τα λόγια του Μέγα Βασιλείου για να δείξουμε την ταύτιση των δυο μουσικών αισθητικών:

Με την ψαλμωδία δεν επιδιώκουμε την ευφωνία, αλλά αποδεικνύουμε την αρμονική διάθεση των ψυχικών λογισμών μας. Η ψυχή προτρέπει να περάσει από την ανισότητα στην ισότητα για να φτάσει στην φυσική της κατάσταση. Λησμονεί τις ηδονές, σκέπτεται μόνο το αγαθό.

Ο Χρυσόστομος υποστήριξε ότι μέσω των ψαλμωδιών και των ύμνων ο άνθρωπος είχε την ικανότητα να αντιμετωπίσει ακόμη και τον διάβολο και όλα τα κακά πνεύματα:

«Δεῖ οὖν ἡμῖν τῆς κιθάρας τοῦ Δαυῖδ, ἵνα ἐπάδωμεν τῇ ψυχῇ τὰς θείας ἐπωδὰς, καὶ τὰς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Ὡς ἂν θάτερον μόνον ποιῶμεν, καὶ τῆς ᾠδῆς ἀκούοντες, τῷ ταῦτα ἐπάδοντι πολεμῶμεν διὰ τῶν ἔργων, καὶ εἰς κρῖμα ἡμῖν ἔσται τὸ φάρμακον, καὶ ἀγριωτέρα ἢ μανία τοῦ διαβόλου γένηται. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ ἀκοῦσαι δέδοικεν ὁ πονηρὸς δαίμων, μήποτε ἀκούσαντες κατορθώσωμεν· ὅταν δὲ ἀκούσαντες οἱ αὐτοὶ μένωμεν, καὶ τοῦτο ἐξαιρεῖται. Ψάλλωμεν τοίνυν τὴν ἀπὸ τῶν πράξεων ᾠδὴν, ἵνα τὴν δαίμονος χαλεπωτέραν ἐκβάλλωμεν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπισπασώμεθα χάριν.»

Παρόμοια άποψη συναντάμε και στους Έλληνες φιλοσόφους που τραγουδούν για να διώξουν μακριά δόλιους δαίμονες που σκοπό έχουν να εξαθλιώσουν την ψυχή

εμπειρία και φρόνηση. Κατά την διδασκαλία των Πυθαγορείων ο έμψυχος κόσμος συνιστάται από τα τέσσερα στοιχεία, το πυρ, το ύδωρ, τον αέρα και την γη, ενώ είναι ισόμοιρα στον κόσμο το φως και το σκότος, το θερμό και το ψυχρό, το ξηρό και το υγρό. Τα σώματα, που εμπεριέχονται στον γύρω από την γη αιθέρα, είναι θνητά ενώ ο ανώτερος αιθήρ είναι αεικίνητος καθαρός και υγιής, καθώς επίσης περιέχει και τα περιεχόμενα του αθάνατα και θεία. Οι Πυθαγόρειοι υποστήριζαν ότι επιβάλλεται να είναι κάποιος καθαρός από μάταιες και περιέργες επιθυμίες. Η ιατρική και η μουσική υπήρξαν γι'αυτούς τα πιο πρόσφορα μέσα για την κάθαρση, αντιστοίχως, του σώματος και της ψυχής. Βλ. Ανδρέας Μάνος, *Η οντολογία του κακού παρά Πλωτίνω, ηθικοί και μεταηθικοί απόηχοι*, Αθήνα, 2007, σελ. 105-106.

του ανθρώπου και να τον απομακρύνουν από την αρετή και την πνευματικότητα. Ο ίδιος ο Πλάτωνας υποστήριξε ότι η ψυχή λόγω της φύσης της, θα πρέπει να αποφεύγει το κακό και το αισχρό, το παρά της ετέρας φύσεως, για να καταστεί διαφανέστερη, όπως όταν αφαιρεθεί ο προσθετικός πηλός παραμένει καθαρός ο χρυσός⁸⁰.

Την στήριξη του Χρυσοστόμου στην ελληνική φιλοσοφία την συναντάμε σε πολλά κείμενά του, καθώς δεν διστάζει να προτρέψει τους πιστούς να έχουν εμπιστοσύνη στην σοφία των Ελλήνων φιλοσόφων. Στο προοίμιο του για τους ψαλμούς μας λέει για την φιλοσοφία των ψαλμών που είναι η ανώτερη όλων των ειδών καθώς υμνεί τον Θεό που είναι η πηγή της πνευματικότητας και της γαλήνης για κάθε Χριστιανό. Παραδειγματικά αναφέρουμε:

Ἐπάδωμεν τοίνυν τῇ ψυχῇ τοὺς φιλοσοφίας γέμοντας ψαλμοὺς, ἵνα κατὰ μικρὸν καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἀναχθῶμεν. Ὅταν γὰρ ἐν τοῖς ψαλμοῖς μάθῃς, τότε καὶ ὕμνους εἶση, ἅτε θεϊότερον πρᾶγμα. Οἱ γὰρ ψαλμοὶ πάντα ἔχουσιν, οἱ δὲ ὕμνοι πάλιν οὐδὲν ἀνθρώπινον.

Ο Πλάτωνας υποστηρίζει ότι η κάθαρση της ψυχής επιτυγχάνεται μέσω του μουσικού, του ερωτικού και του φιλοσόφου. Ο μουσικός, αποφεύγοντας κατ' αρχήν το ανάρμοστο και επιδιώκοντας το εύρυθμο, ανάγεται στο καθαρό κάλλος και τη νοητή αρμονία, ενώ ο ερωτικός, δια του κοινού κάλλους των τεχνών, των επιστημών και των αρετών, ανάγεται στο κάλλος των ασωμάτων⁸¹. Στην χριστιανική εποχή, την θέση της φιλοσοφίας καταλαμβάνει η θεολογία: ο Χρυσόστομος θεωρεί ότι ο πιστός, διά της θεολογίας, είτε θεωρητικής, είτε έμπρακτης, με την συμμετοχή στα μυστήρια, μπορεί να έχει πρόσβαση στις άρρητες αλήθειες του επέκεινα, που δεν είναι ορατές στην φθαρτή του φύση.

Έχοντας παραθέσει τις απόψεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και του Ιωάννη του Χρυσοστόμου, μπορούμε πλέον να κάνουμε την σύνδεση μεταξύ αρχαίου ελληνικού ήθους και χριστιανικής ηθικής. Οι μεγάλοι Πατέρες της εκκλησίας κατάφεραν να ενώσουν παραδειγματικά το ελληνικό στοιχείο με το χριστιανικό, ώστε στις μέρες μας να θεωρείται αυτονόητη η θεωρία ότι το

⁸⁰ Αυτόθι, σελ. 159.

⁸¹ Βλ. Ανδρέας Μάνου, ό.π., σελ.169.

Βυζάντιο και ο πολιτισμός του υπήρξε συνέχεια του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Συγκεκριμένα, παρατηρήσαμε πως η έννοια του ήθους στην μουσική στην αρχαία Ελλάδα, μετουσιώθηκε ως ηθική στην εκκλησιαστική μουσική, με στόχο την σχέση των πιστών με το Θεό βιωματικά και εξ εμπειρίας:

«Μάθε ψάλλειν και ὄψει τοῦ πράγματος τήν ἡδονήν οἱ ψάλλοντες γάρ πνεύματος πληροῦνται ἁγίου» (Ιωάννης Χρυσόστομος).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα λόγια είναι φτωχά για να περιγράψει κανείς τον ζήλο, την αγάπη, την πίστη και το πείσμα που επέδειξε ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος για να οδηγήσει στο σωστό δρόμο τους πιστούς που είχε αναλάβει να ποιμάνει. Αυτό μπορεί να το συνειδητοποιήσει κανείς εφόσον ασχοληθεί σε βαθύτερο επίπεδο με το βίο, τη δράση, τις ομιλίες και το εν γένει έργο του. Η υποστήριξη των απόψεών του με αυστηρότητα, επιμονή και το έμπρακτο προσωπικό του παράδειγμα, τον οδήγησαν να γίνει μια από τις εξέχουσες μορφές στην διαχείριση της χριστιανικής ηθικής καθώς η ανθρωπότητα εγκατέλειπε τον αρχαίο κόσμο και τις αξίες του. Η ρητορική του δεινότητα, χάρη στην οποία του προσδόθηκε το επίθετο "Χρυσόστομος", ήταν το εργαλείο το οποίο κατέστησε δυνατή την διατύπωση ενός νέου αξιακού συστήματος, που ήταν επείγοντως απαραίτητο στην νέα ιστορική συνθήκη, προκειμένου να αποκλειστούν παλαιότερες "εθνικές" έξεις και νεόκοπες "αιρετικές" συμπεριφορές.

Με αφορμή το ζήτημα της θυμελικής μουσικής, ο Χρυσόστομος μπόρεσε να διατυπώσει μια σαφώς αρνητική στάση απέναντι στα κατάλοιπα των διονυσιακών τελετών, που αποτελούσαν παλαιόθεν πολύ δημοφιλές θέαμα, με την συμμετοχή ηθοποιών, μίμων, χορευτών κτλ. Οι Πατέρες της Εκκλησίας αντέδρασαν ενστικτωδώς απέναντι στον κίνδυνο επιβίωσης ειδωλολατρικών λογικών μέσα από τις επιτελέσεις αυτές, που έθεταν σε κίνδυνο τη χριστιανική θρησκεία και τον πνευματικό τρόπο λατρείας που αυτή εισηγούνταν.

Η θυμελική μουσική όμως δεν ήταν αποκλειστικά υπόθεση των εθνικών, γι' αυτό και αποτέλεσε ένα προνομιούχο πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ της Εκκλησίας και των διαφόρων αιρέσεων. Η μελωδία και η ποίηση προσφέρονταν όσο τίποτε άλλο για να επηρεάσουν τις ανθρώπινες ψυχές, και το μη ορθόδοξο περιεχόμενο των παραποιημένων ύμνων, ακριβώς όπως και το ασελγές θέαμα στα θέατρα, ήταν επικίνδυνο να οδηγήσει την ανθρώπινη ψυχή σε ανήθικες σκέψεις και πράξεις.

Η μεγάλη εξέλιξη και πορεία της βυζαντινής μουσικής και υμνολογίας κατά την διάρκεια του 4ου και 5ου αιώνα, εποχή στην οποία έζησε ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, απορρέει ακριβώς από την ανάγκη θεμελίωσης των

ορθών μουσικών και ποιητικών προτύπων. Την εποχή αυτή, η εξαιρετική ανάπτυξη της μουσικής, παράλληλα με την ελευθερία της χριστιανικής λατρείας, σημάδεψαν ανεξίτηλα την παράδοση του Χριστιανισμού. Η καθιέρωση της θείας Λειτουργίας ως μια σύνθετη δραματουργία, γεμάτη από ποίηση και μουσική και εμπλουτισμένη με νέους τρόπους ψαλμωδίας, δίνει μια ασφαλή εικόνα του μεγέθους των καινοτομιών που παρουσιάστηκαν αυτήν την περίοδο.

Ο τρόπος με τον οποίο συγκροτήθηκε η νέα μουσική χαρακτηρίζεται από μεγάλες διαφορές με την αρχαία, όχι μόνο στο θεματικό περιεχόμενο των έργων, αλλά και στο δομικό, στη μορφή και στο οργανολόγιο. Καθώς οι Πατέρες υπερασπίζονται ένα νέο μουσικό ήθος, εμπλουτίζουν σιγά-σιγά τον αρχαίο αυτό όρο με μια νέα σημασιολογική φόρτιση, που ενσωματώνει στοιχεία ηθικού τύπου: η απόλαυση της μουσικής έχει πλέον έναν σαφή ψυχαγωγικό προσανατολισμό, ευθυγραμμισμένο με την φιλοσοφία που διαπνέει τα μεγάλα δόγματα του Χριστιανισμού.

Ιδιαίτερο ρόλο στην διαδικασία αυτή παίζει ο Ιωάννης Χρυσόστομος, που με ακεραιότητα, πειθαρχία, ενέργεια, τάσσεται υπέρ της πίστης και της χριστιανικής παράδοσης. Με επιμονή και σοφία, αξιοποιώντας τις μεγάλες του γνώσεις, όχι μόνο από την αγία Γραφή αλλά και από τα κείμενα των εθνικών φιλοσόφων, από τα οποία επικαλείται συχνά αποσπάσματα για να τεκμηριώσει τις απόψεις του, καταφέρνει να μεταμορφώσει κυριολεκτικά το ποίμνιό του, εμφυσώντας του τις αρχές της πίστης του. Το κήρυγμά του συμπεριλαμβάνει την αισθητική της μουσικής, όχι σαν αυτόνομο κεφάλαιο, αλλά σαν αναπόσπαστο μέρος της χριστιανικής ηθικής.

Κλείνοντας αυτή την πτυχιακή εργασία, οφείλω να πω ότι η ενασχόλησή μου με την βυζαντινή μουσική και με τις απόψεις του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου με έκανε να συνειδητοποιήσω τον πλούτο της ιστορίας της Εκκλησίας. Μου υπενθύμισε πως για να χτιστεί μια τέτοια ιστορία, κάποιοι άνθρωποι πολέμησαν σκληρά, με ζήλο, με αγάπη για τον συνάνθρωπό τους και με πίστη στα ιδανικά τους. Η μορφή του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου με εντυπωσίασε και μου προξένησε θαυμασμό και η προσπάθεια να κατανοήσω την κατάσταση που επικρατούσε στην Εκκλησία κατά τον 4ο-5ο αιώνα μου απέφερε

μια πολύτιμη εμπειρία επανεπίσκεψης ενός κόσμου που είναι ταυτόχρονα πολύ μακρινός αλλά και πολύ οικείος.

Ελπίζω η προσπάθειά μου να την περιγράψω να ήταν έστω και λίγο διαφωτιστική και για τους αναγνώστες αυτής της εργασίας.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Αριστομένης Προβελέγγιος⁸²

Οι δυο κόσμοι

*Αυτοί είναι της ζωής, οι δύο φάροι:
ο ελληνικός, ο κόσμος του ωραίου,
κι ο κόσμος που γεννήθηκεν από τη χάρη
του θείου Ναζωραίου.
Απ'τη διπλή των την πηγή,
που στον αιώνα αστείρευτη και πλούσια
κυλά τα νάματά της τα υπερούσια,
ποτίζεται, δροσολαγάται η γη.*

*Ο πρώτος είναι το άφθαρτο της τέχνης κάλλος,
κόσμος χαράς, ζωής και γαληνής σοφίας.
Αλλ'είναι κόσμος της καρδιάς ο άλλος,
κόσμος αγάπης, πάθους και θυσίας.
Εκείνος σε φωτός πλημμύρα κολυμπά.
Αυτός στο μυστηρίου τη μαγεία.
γλυκοχαράματα θαμπά,
που αγέλουνε νέας ζωής δημιουργία.
Με την αγία του Χριστού πνοή
αναβαπτίζετ' η ζωή.
Ω λόγια, που σταλάζουνε σαν αρμονία
από μιν άρπαν ουρανία.
Ω ποιήσις του Ναζωραίου γλυκύτατη
από μια θεία περιπάθεια γεμάτη,
που συγκινεί, μα και ανυψώνει,
και κατανύγει, εξαυλώνει.*

Ω ποιήσις που γύρω στη ζωή του υφαίνει

⁸² Βλ. Νικόλαος Μουτσόπουλος, ό.π., σελ. 150-151.

άφατην αγιότητα και γοητεία,
Κι αυτή του ακόμη τη θυσία
απάνω στο Σταυρό την ομορφαίνει.
Με την αγγελική του την πραότητα
εδάμασε κι εμάλαξε
τυράννων αγερώχων βαρβαρότητα
και δύσπιστων πνευμάτων γνώμην άλλαξε.
Και με τη νοσταλγία τ' ουρανού, που η
διδαχή του μας εμπνέει,
ορίζοντες ανοίχθηκαν εμπρός μας νέοι,
νέες ιδέες μας επλούτισαν το νου.

Απ' τη ζωή του, από τα πάθη του στη γη
κι από του Γολγοθά το δράμα,
η τέχνη νέα θαύματα δημιουργεί
κοντά στις τέχνης της ελληνικής το θάμα.

Κι είν' οι δύο κόσμοι αυτοί σαν φάροι
που ακοντίζουν
τα θεία των φωτοβολήματα.
Αυτά της ανθρωπότητας φωτίζουν
τ' αβέβαια μεσ' στους αιώνες βήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κείμενα

1. Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις τον ρ' ψαλμόν*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, 2006.
2. Ι. Χρυσοστόμου έργα, *Πατερικά Εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς*, ΕΠΕ, αρ. 1, Θεσσαλονίκη 1985.
3. Joannes Chrysostomous, *Prooemnia in Psalmos (fragmenta)*, J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus (series Graeca) (MPG) 55*, Paris: Migne, 1857-1866.
4. Jean Chrysostome, *Lettres à Olympias – Vie anonyme d'Olympias* (εκδ. Malingrey L.M.) Paris, 1968.
5. Μέγας Βασίλειος, *Επιστολαί* (Y, Courtonne, Saint- Basile, Lettres), τ. 1-3, Paris, 1957.
6. Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1339b-1340b, μτφρ. Β. Μοσκόβης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1989.

Βιβλία - Άρθρα

1. Eco Umberto, *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία*, Νήσος, Αθήνα 1994.
2. McKinnon James W., *Music in Early Christian Literature*, Cambridge University Press, 1989.
3. Michels Ulrich, *Άτλας της Μουσικής*, τομ. Ι, Φίλιππος Νάκας, Αθήνα 1994.
4. Rostovtzeff M., μτφρ. Ιωάννης Τουλουμάκος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, εκδόσεις Παπαζήση, Θεσσαλονίκη 1984.
5. Wellesz Egon, *A history of Byzantine music and hymnography*, Oxford (Clarendon Press), 1949.
6. West M.L., Στάθης Κομνηνός μτφρ., *Αρχαία Ελληνική Μουσική*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2004.
7. Yazigi Παύλος, *Ο Αγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος και η Αντιόχεια*, Συρία 2007.

8. Χαρώνης Βασίλειος - Λαναρά Ουρανία, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Ιωάννη του Χρυσοστόμου, Τόμος Γ' Ευγνωμοσύνη-Πίστη*, Εκδοτικός Οίκος Ελευθέριου Μερετάκη, Αθήνα 1990.
9. Αλεξάνδρου Μαρία, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Μουσική*, Σημειώσεις και Επιλογή Κειμένων, Θεσσαλονίκη 2006.
10. Αλεξάνδρου Μαρία, *Ιστορία και Μορφολογία της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Μουσικής IV*, Θεσσαλονίκη 2009.
11. Αλεξάνδρου Μαρία, *Παλαιογραφία Βυζαντινής Μουσικής II*, Σημειώσεις και επιλογή κειμένων, Θεσσαλονίκη 2009-2010.
12. Γιάννου Δημήτρης, *Ιστορία της Μουσικής*, Σύντομη Γενική Επισκόπηση, τομ. Α', University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1995.
13. Γκουβέρη Σπυριδούλα, "Μουσική και Ψυχική Αρμονία στις Τριφυείς Δρωμενικές Συνθέσεις", *Γέφυρες παιδείας*, <http://www.simotas.org>
14. Ευθυμιάδης Αβραάμ, *Μαθήματα Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, εκδ. Δ', Θεσσαλονίκη, 1997.
15. Καραγιαννόπουλος Ιωάννης Ε., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τόμος Α'*, Εκδοτικός Οίκος Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995.
16. Καραγιαννόπουλος Ιωάννης Ε. *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τόμος Β'*, Εκδοτικός Οίκος Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.
17. Μάνος Ανδρέας, *Η οντολογία του κακού παρά Πλωτίνω, ηθικοί και μεταηθικοί απόηχοι*, Εκδόσεις Ινστιτούτο του βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2007.
18. Μάνος Ανδρέας, *Πλατωνική Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2007.
19. Μιχαηλίδης Σόλωνας, *Εγκυκλοπαίδεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής*, Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης.
20. Μουτσόπουλος Νικόλαος, *Ιστορία του Ελληνικού Πολιτισμού, τομ.1+2*, εκδόσεις Αλέξανδρος, Αθήνα, 2004.
21. Μπένγκστον Χέρμαν, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 1991.
22. Παπαβαρνάβας Γεώργιος, *Άγιος Μελέτιος Αντιόχειας*, Περιοδικό *Εκκλησιαστική Παρέμβαση*, τεύχος 199, Ιερά Μητρόπολη Ναυπάκτου, Φεβρουάριος 2013.

23. Παπαδόπουλος, Γεώργιος, *Ιστορική επισκόπησης της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής από των αποστολικών χρόνων μέχρι των καθ' ημάς* (1-9000 μ.Χ), Εκδόσεις Τύποις Πραξιτέλους, Εν Αθήναις, 1904.
24. Παπαδόπουλος, Γεώργιος, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Αθήνα 2002.
25. Παπαοικονόμου–Κηπουργού Αικατερίνη, *Η μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, εκδόσεις Γεωργιάδης, Αθήνα, 1997.
26. Σκιαδαρέσης, Σπύρος, "Η μουσική αισθητική και ηθική των αρχαίων Ελλήνων" *Μουσική Κίνησις* 77, 1955.
27. Σπυράκου Ευαγγελία, "Η ηχοχρωματική ποικιλία στην βυζαντινή χορωδιακή πράξη", *1^ο Συνέδριο της ASBMH*, 2007.
28. Στεφανής Ι., *Διονυσιακοί Τεχνίται. Συμβολές στην προσωπογραφία του θεάτρου και της μουσικής των αρχαίων Ελλήνων*, Ηράκλειον 1988.
29. Χρήστου Παναγιώτης, *Ελληνική Πατρολογία, τόμος Δ', Περίοδος θεολογικής ακμής, Δ' και Ε' αιώνες*, Εκδόσεις Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2006.
30. Ψάχος Κ., *Το Οκτάηχον σύστημα της Βυζαντινής Μουσικής*, Εκδόσεις Μιχ. Ι. Πολυχρονάκης, Νεάπολις Κρήτης 1980.

Διαδίκτυο

1. http://www.matia.gr/7/72/7203/7203_2_5.html.
2. http://www.alepporthodox.org/files/writings-gr/006-stchrysostom_and_antiochia.pdf
3. <http://www.musipedia.gr/wiki>
4. <http://el.orthodoxwiki.org>
5. <http://www.plutarcheio.gr/Default.aspx?tabid=65>
6. <http://piliosangeet.com/el/music/48-2011-04-16-15-09-49.html>
7. http://www.simotas.org/v3/index.php?option=com_content&view=article&id=257&catid=74&Itemid=37
8. http://vistas.uwl.ac.uk/384/1/Devorina_Gamalova_-_PhD.pdf